

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

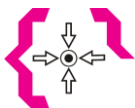
ÚVOD DO SOCIOLOGIE

průvodce předmětem pro studijní program
Sociální patologie a prevence

Autor: Josef Kasal

Úvod do studia předmětu

Předmět je koncipován jako základní vhled do sociologie. Umožní studentům seznámit se se základními sociologickými pojmy a pochopit logiku společenského vývoje, struktury společnosti a jejího fungování. Akcent je položen na vůdčí osobnosti sociologie 19. a 20. století a sociologická paradigmatu.

Cíle předmětu

Cílem předmětu je aktivovat sociologickou imaginaci a vytvořit základ ke studiu dalších sociologických disciplín. Aplikovaným interdisciplinárním přístupem přispět k pochopení logiky vývoje lidské společnosti a k orientaci v základních přístupech systematické sociologie.

Literatura

Základní literatura:

- BERGER, P. L. *Pozvání do sociologie*. Praha: FMO, 1991. ISBN 80-85469-08-01
- BLÁHA, I. A. *Československá sociologie*. Brno: DOPLNĚK, 1997. ISBN 80-85765-86-1
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4
- HARRINGTON, A. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-093-3
- JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-749-3
- KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-52-6
- KELLER, J. *Úvod do filozofie, sociologie a psychologie*. Liberec: Dialog, 2008. ISBN 978-80-86761-81-7
- KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-86429-39-7
- MUCHA, I. *Sociologie základní texty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-227-1
- PETRUSEK, M. *Základy sociologie*. Praha: AVS, 2009. ISBN 978-80-87207-02-4
- REICHEL, J. *Kapitoly systematické sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-80-7
- ŠUBRT, J. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie*. Praha: ISV, 2001. ISBN 80-85866-77-3
- ŠUBRT, J.; BALON, J. *Soudobá sociologická teorie*. Praha: Grada 2010. 232 s.. ISBN 978-80-247-2457-7
- ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie I*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1275-1

Rozšiřující literatura:

- BLÁHA, I. A. *Československá sociologie*. Brno: DOPLNĚK, 1997. ISBN 80-85765-86-1

- FISCHER, S.; ŠKODA J. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Praha: Grada, 2014. 232 s. ISBN 978-80-247-5046-0.
- MARTUCCELLI, D. *Sociologie modernity*. Praha: CDK, 2008. ISBN 978-80-7325-145-1
- MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-92-3
- MONTOUSSÉ, M. *Přehled sociologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3
- SIMMEL, G. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-50-8
- THOMPSON, K. *Klíčové citace v sociologii*. Brno: Barrister&Principal, 2001. ISBN 80-85947-68-4
- MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. *Sociologické školy, směry, paradigmatata*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-81-8

Požadavky na ukončení předmětu

Zkouška:

Zkouška je písemná a ústní (nejprve test o deseti otázkách, pak následuje ústní část).

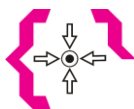
ÚVOD DO SOCIOLOGIE

Obsah

ÚVOD DO SOCIOLOGIE	1
1 Předmět sociologického zkoumání, sociologie.....	6
Společnost, sociologie, pozitivismus, biologismus, sociologismus, sociální fakta, sociální vědomí, evolucionismus, paradigma, anomie, sociální solidarita, řád,	6
1.1 Pojetí sociologie	6
1.2 Sociologický přístup ke zkoumání sociální skutečnosti	7
2 Osobnosti klasické sociologie	11
2.3 Auguste Comte (1798 – 1857).....	11
2.4 Émile Durkheim (1858 – 1917).....	12
SOCIÁLNÍ SOLIDARITA	13
□ Má vysvětlit vnitřní sociální soudržnost společnosti, její vnitřní vazby	13
2.6 Karel Marx (1818 – 1883).....	15
3 Osobnosti klasické sociologie	17
3.2 Georg Simmel (1858 – 1918)	17
3.3 Vilfredo Pareto (1848 – 1923).....	18
4 Chápající sociologie Maxe Webera (1864 – 1920)	20
4.1 Weberovo pojetí společnosti	20
4.2 Weberova koncepce sociologie	21
5 Významné směry soudobé sociologie.....	24
5.1 Teorie konsenzuální.....	24
5.1.1 Talcott Parsons (1902-1979)	24
5.1.2 5 znaků strukturního funkcionalismu:	26
5.1.3 4 základní funkce týkající se přežití systému – AGIL – schéma ...	27
AGIL schéma odpovídá na otázku, jakým způsobem se vytváří trvalý sociální řád. Dle Parsonse každý sociální systém potřebuje řešit tytéž čtyři systémové potřeby“, které lze chápat jako jeho základní funkce.	27
5.1.4 Robert King Merton (1910-2003).....	27
6 Významné směry soudobé sociologie II.....	29
7 Poststrukturalismus a interpretativní sociologie	33
7.1 Michel Foucault (1926 – 1984).....	33
7.2 Symbolický interakcionismus	34
8 Struktura a funkce v sociologických teoriích	38
9 Charakteristiky moderní společnosti	42
9.1 Teorie modernity a teorie modernizace.....	42
9.1.1 Důsledky modernizačních procesů.....	43
9.2 Charakteristiky tradiční a moderní společnosti.....	43
9.2.1 Ulrich Beck – interpretace moderní společnosti	45
9.3 Charakteristika postmoderní doby	48
10 Globalizace jako multifaktoriální proces	51
10.1 Charakteristiky globalizace	51
10.2 Sociologie cizince	53
11 Masová společnost jako důsledek modernizace	56
11.1 Vznik, vývoj, a charakteristiky masové společnosti.....	56

11.2	Masová média	57
11.3	Masová kultura	58
11.3.1	Znaky masové kultury.....	58
12	Rodina jako společenská instituce	61
12.2	Vlastnosti rodiny a manželství v západní společnosti	62
13	Kapitoly ze systematické sociologie – sociální útvary a skupiny	64
13.1	Mechanistický vs. systémový přístup.....	64
13.1.2	Rozdíly mezi systémy	65
13.1.3	Principy systémového myšlení.....	66
13.2	Sociální seskupení.....	66
13.2.1	Sociální skupiny	67

1 Předmět sociologického zkoumání, sociologie

Cíle

Seznámit se základními sociologickými východisky při posuzování reality. Představit sociologii jako vědní disciplínu a její provázanost s ostatními společenskými vědami. Vysvětlit sociologický přístup ke společenské realitě prostřednictvím prací zakladatelů sociologie.

Časová náročnost

4 hodiny

Pojmy k osvojení

Společnost, sociologie, pozitivismus, biologismus, sociologismus, sociální fakta, sociální vědomí, evolucionismus, paradigma, anomie, sociální solidarita, řád,

1.1 Pojetí sociologie

Sociologie (z lat. socius = druh, nebo societas = společnost ; z řec. logos = slovo, řeč, věda)

Sociologie je vědou o moderních společnostech, o jejich vzniku, vývojové dynamice a proměnách, o jejich vnitřní struktuře (sociální a třídní) a o povaze a proměnách vztahů mezi jednotlivými podstatnými sociálními subsystémy (ekonomickým, politickým, kulturním, náboženským atd.).

Sociologie se povahou svého předmětu a svým zasazením do sociálního kontextu (který je sám předmětem jejího zkoumání) podstatně liší od naprosté většiny jiných věd.

Jako věda o společnosti, společenských jevech, strukturách a procesech a jejich vzájemných vztazích nebyl a není jednotně definována z hlediska svého předmětu a základní metody.

Osamostatnila se poměrně pozdě a neustále stála před problémem svého odlišení od jiných, již víceméně konstituovaných věd, z nichž dílem vzešla, s nimiž dílem souvisela a jimž dílem dávala perspektivně základy (filosofie, právní věda, polit. věda, etnografie).

Pojem sociologie zavedl a poprvé užil zakladatel oboru Auguste Comte ve svém díle Cours de la philosophie positive v r. 1837. Do té doby používal pro obor starší označení „sociální fyzika“, které zavedl jeho učitel C.H. Saint-Simon. Ačkoli Comte používal pro sociologii ještě označení „sociální filozofie“ a „politická filozofie“, a ačkoliv pojem sociologie je vytvořen gramaticky nesprávně, poměrně rychle se obecně ujal.

Sociologie je vědou multiparadigmatickou. Sociologické poznání není kumulativní. Základní dělení rozlišuje sociologická paradigmatata objektivistická a interpretativní.

Objektivisté považují sociální realitu za objektivní skutečnost existující vně individuů. Zabývá se zkoumáním sociálních faktů, sociálních změn, sociální struktury.

Interpretativní sociologie považuje sociální realitu za konstrukt v myslích lidí a zajímá ji, jak je tento konstrukt lidmi vytvářen, chápán a interpretován.

Bádání v oboru sociologie se odvíjí od kladení otázek na společnou podstatu bytí.

Dnešní svět je znepokojivý, ale zároveň před námi otevírá netušené perspektivy. Je to svět procházející nesčetnými změnami, poznamenaný hlubokými konflikty, napětím a sociálními rozdíly právě tak jako ničivým dopadem moderní techniky na životní prostředí. Současně však máme takové možnosti rozhodovat o vlastním osudu a utvářet své životy k lepšímu, jaké si předchozí generace nedokázaly ani představit.

Jak tento svět vznikl?

Proč jsou naše životní podmínky tak odlišné od těch, v nichž žili naši předkové? Kam budou směřovat změny budoucí?

To jsou otázky, na něž hledá odpovědi sociologie – vědní obor, který má významné místo v intelektuálním dění moderní doby.

Sociologie se zabývá studiem sociálního života, skupin a společností. Jeho předmětem je naše vlastní chování, člověk jako společenský tvor. Od analýzy jednorázových interakcí jednotlivců po zkoumání globálních společenských procesů.

Příklady:

Láska a manželství: Zamilování, proč se do sebe lidé zamilují. Dva, kteří se zamilují, často vstupují do manželství. Tento pohled, pro nás tak samozřejmý, je však ve skutečnosti spíše neobvyklý. Láska, sexualita a manželství začaly být považovány za něco, co spolu úzce souvisí, až v moderní době. Ve středověku to bylo naprostou výjimkou. Romantická láska a chování dvorských kruhů. Vztahy manželů byly formální.

Ani mezi bohatými, ani chudými nerozhodoval o sňatku jedinec sám.

Není pravidlem tvrzení, že pro muže je smyslem láska a k ženě a naopak. Ani romantickou lásku tedy nelze chápat jako něco přirozeného, ale jako něco, co je výsledkem mnoha společenských a historických vlivů.

Zdraví a nemoc: Jak něco, co považujeme za fyzický stav, souvisí se širšími sociologickými vlivy? Mnohé kultury nesdílejí ani samotné pojetí nemoci jako tělesné poruchy.

1.2 Sociologický přístup ke zkoumání sociální skutečnosti

Sociologie není spekulativním oborem filosofického typu. Používá svébytnou optiku ve vztahu ke specializovaným vědám. Tu lze charakterizovat takto:

- a) každý společenský jev, proces či vztah se může stát součástí předmětu sociologie
- b) tyto jevy sociologie zásadně zkoumá ve vztahu k jiným sociálním jevům (např. ekonomické jevy ve vztahu k náboženství – Weber-protestantská etika)
- c) smyslem studia partiálních sociálních jevů je lepší porozumění sociálnímu životu, nikoliv fenoménu samotnému (např. sociolinguistika se zabývá jazykem v sociálních souvislostech (např. Bernstein – teorie omezeného a rozvinutého kódu)
- d) sociologie se zabývá také těmi sociálními jevy a procesy, které nejsou předmětem žádné speciální společenské vědy (např.

drogovou závislostí, prostitucí a jinými formami deviantního chování)

Vnitřní struktura sociologie

- vertikální: podle úrovně obecnosti poznatků, k nimž dochází
- horizontální: podle povahy témat, jimiž se zabývá

Vertikální:

Hierarchicky nejvyšší úroveň tvoří **sociologická teorie**, tj. souhrn obecných tvrzení, které vypovídají o společnosti jako celku, a to buď o společnosti každé (obecná sociologie), nebo o konkrétní společnosti v daném prostoru a času. Obecná sociologická teorie je svou povahou makrostrukturální, tzn., že se dotýká velkých sociálních celků (globálních společností, národů, států, tříd). Na nižší úrovni je **teorie středního dosahu**, které nabízejí vysvětlení (explanaci) tříd konkrétních sociálních jevů (např. teorie referenčních skupin, teorie deviantního nebo organizačního chování apod.). Na nejnižší úrovni jsou situovány **empirické popisy konkrétních jevů** (např. etnometodologie).

Horizontální:

Konkrétní sociologické disciplíny (oborové či speciální sociologie), ty lze členit takto:

- a)** komplex disciplín, které se zabývají biosociálními a geografickými podmínkami společenského života (sociologie obyvatelstva, etnických a rasových skupin...)
- b)** makrosociologie neboli sociologie sociální struktury (sociologie sociální stratifikace, sociální mobility, třídní nerovnosti atp.)
- c)** disciplíny zabývající se ekonomickými aktivitami a institucemi (sociologie ekonomického chování, trhu, profesí, spotřeby atp.)
- d)** sociologie lidských činností (sociologie práce, hry, války, sportu atp.)
- e)** sociologie kultury (vědy, umění náboženství, masové kultury)
- f)** sociologie deviantního chování
- g)** sociologie společenských skupin (mikrosociologie)
- h)** sociologie sociálních institucí (práva, státu, armády, církví, výchovy, politiky)
- ch)** sociologie městských sídel (města, venkova)
- i)** sociologie každodenního života

10 reprezentativních pojetí předmětu sociologie jako vědy o::

1. sociálních faktech (Durkheim);
2. formách sociálních vztahů (Durkheim, Simmel);
3. sociálním jednání (Weber, Parsons);
4. sociálním chování (Lundberg, Skinner, Homans);
5. sociální činnosti (Parsons);
6. sociální interakci (Mead);
7. společenských skupinách;
8. sociokulturních projevech (Sorokin, Parsons);
9. sociální struktury (strukturalistické pojetí společnosti);
10. každodennosti (interpretativní sociologie).

Sociologie jako věda multiparadigmatická

Paradigmatem v sociologii, je určitý pohled na společnost, na sociální skutečnost. Zahrnuje její výklad nebo její podstatné části (teorie), je vyjadřován specifickým jazykem (teorie), je vyjadřován specifickým jazykem (terminologie) a vychází z určité metodologie, případně ji vyvolává. Řeší relativně ustálenou oblast problémů jistými ustálenými postupy a opírá se o relativně stabilní okruh autorit, jejichž přístup slouží jako model provozování vědy. (Petrušek)

Dá se říci, že dějiny sociologie jsou de facto dějinami střídání různých druhů paradigmat, vzájemně se ovlivňujících a podmiňujících, některých po určitou dobu dominantních, jiných v pozadí. (Reichel)

1.2 Typologie historických společenství

na základě diferenciací sociálních vztahů, struktur a společností.

1. Diferenciace segmentární – charakteristické pro archaické společnosti vyznačující se podobným způsobem života a velmi podobnými archaickými formami. Společnosti sběračů, lovců atp. Rovnost-nerovnost dána rozdílností ve společenském postavení na základě např. věku. U pastevců rozvrstvení majetkové.

2. Diferenciace stratifikační – charakteristické pro tradiční společnosti /částečně pro formování společností moderní/.

Charakteristiky:

Početně velké, složitě strukturované a hierarchizované společnosti. Rozvoj měst, patrná majetková diferenciací. Prosazuje se koordinovanější forma vlády, stát jako mocenský nástroj. Vznik písma, rozvoj umění. Civilizace. Podstatná rozhodnutí jsou legitimizována tradicí (tradice jako věkovité pořádky, na jejichž základě se odvozují mocenské a další pořádky, společenské privilegium).

3. Diferenciace funkcionální – charakteristické pro současné společnosti vzniklé na základě industrializace. V mnoha směrech zcela odlišné od předcházejících společností (obživa v továrnách, vysoký stupeň urbanizace, komplexnější formy vlády, vznik integrovaných národních společenství na základě cestování a komunikace, národní stát spravovaný zákony, kapitál, konkurence).

Industriální společnost: koordinace strojů a lidí, soudobá, technicky vyspělá společnost s určitými společnými znaky jak v ekonomice, tak v kultuře. Znaky: 1. podnik je plně oddělen od rodinných svazků 2. průmyslový podnik vede k novému typu dělby práce 3. akumulace kapitálu 4. koncentrace pracovní síly a pracovního místa. Změny v životním způsobu: -tlak na zvyšování kvalifikace – působení masových sdělovacích prostředků – konfrontace s umělým, technicky vyspělým světem – ideál bohatého, úspěšného člověka nemůže být realizován obecně

Postindustriální společnost: přechod od výroby k ekonomickému růstu řízenému na základě informací, snaha o výklad společnosti od 50. let 20. stol. (Riesmann, Bell, Touraine)

Formování zcela jiné vládnoucí elity. Znaky: 1. přechod od hospodářské výroby k ekonomice služeb 2. převaha třídy odborníků a techniků 3. priorita

teoretických znalostí 4. plánování technologického růstu 5. vytvoření intelektuální technologie – Společnost vědění

Noví sociální aktéři – hybné síly vývoje – kvalifikovaní vědci a technici, experti i zaměstnanci také vzdělaní). Protipólem je technokracie (technokraté, byrokracie)

Postmoderní společnost: konec moderní doby, který není chápán jako zlom, ale jako transformace

Etzioni (1968) komunikační, vědecké a energetické technologie mění život. Společnost se vyvíjí pluralisticky. Znak: 1. společnost založená na vyspělé technologii, fascinovaná info explozí, konzum, mediální obrazy 2. simulace se stávají větší realitou než realita sama 3. distanc od minulosti, dynamika ve všech ohledech 4. Společnost, která je definována diferenciací funkcionálně diferencovaná, složitá – komplexní (Luhmann)

2 Osobnosti klasické sociologie

2.3 Auguste Comte (1798 – 1857)

„Poznat, předvídat, jednat.“ (takto Comte definoval sobě a 19. stol. smysl sociologie)

- Pochází z katolické monarchistické rodiny. Od 14 let studium na pařížské polytechnice, kde vstřebává pokrokové a liberální názory (pohlíží optimisticky na jednotlivce, důvěřuje jeho vitalitě, sympatizuje s jeho podnikavostí). Na společnost pohlíží poněkud s nedůvěrou, neboť se obává, aby jednotlivce v jeho iniciativě příliš nesvazovala. Pod vlivem myšlenek Saint-Simonových brzy myšlenky čistého liberalismu opouští, sám se především staví proti ekonomickému liberalismu.

- Je autorem termínu „sociologie“, který používá od roku 1839 ve 4. dílu svého šestisvazkového díla Cours de Philosophie Positive, které psal dvanáct let. Jedním z důvodů volby nového názvu bylo, že doposud používaný pojem sociální fyzika byl od roku 1835 používán pro sociální statistiku.

Původní přírodovědné vzdělání jej (také díky vlivu osvícenství a myšlenek pokroku) vede k požadavku používání přírodovědných metod při zkoumání společnosti.

- Termín **pozitivismus** je zkrácenou verzí výrazu „pozitivní politika“, který Comte užívá v roce 1842. Snaží se jím specifikovat své vlastní učení, jež vychází z analýzy podmínek vývoje lidského poznání a ve kterém označuje za přijatelné pouze vědecké neboli pozitivní pravdy a naopak vylučuje jakékoliv zkoumání o podstatě věci. (Dějiny sociologie, str. 21)

Pozitivismum odkazuje na smyslové poznání, na němž je založena vědeckost zkoumání.

Sociolog pozoruje sociální jevy, nepátrá po jejich příčině, ale hledá jejich vzájemné souvislosti, a tak poznává společnost. Je vědec, protože jeho způsob myšlení překonal myšlení teologické a nezbytné abstraktní myšlení metafyzické a je tak myšlením tzv. třetího stadia. Toto nejvyšší stadium myšlení, vědecké, je pozitivní, neboť přijímá jevy tak, jak jsou, a nespekuluje o jejich podstatě.

- 1847 přichází s myšlenkou všelidského náboženství

- Jako všichni první sociologové byl evolucionista - věřil, že společnost tíhne spontánně k přirozenému pořádku, stále o něj usiluje, přibližuje se k němu, ale nikdy ho, protože je příliš složitá, nedosáhne. Vývoj je neustálé zdokonalování, opravování současného pořádku. Sociální organismus je analogický k biologickému – základním článkem rodina = buňka.

Teoretické přístupy

Comte se ve své vědecké práci zabývá, mj., vývojem lidské společnosti a „sociálním řádem. V prvním tématu řeší otázku, na základě čeho dochází k postupnému a nepřetržitému vývoji lidské společnosti. Dochází k názoru, že „motorem“ pokroku lidstva je poznání. Na základě toho definuje:

- **3 STÁDIA VĚD:**

1. **Teologické** (převaha obrazotvornosti nad zkušeností - teologický koncept)

2. **Metafyzické** (souvislosti jevů jsou vysvětlovány ze všeobecných idejí a abstraktních sil - filosofie)

3. **Pozitivní** (jediné kritérium pravdy je shoda s fakty)

Výsledkem úvah nad sociálním řádem a posláním sociologie je rozdělení sociologie na dvě odvětví – sociální statiku a sociální dynamiku:

Sociální statika:

- základními pojmy jsou ŘÁD a KONSENSUS

teorie spontánního řádu společnosti

- vzájemná závislost a shoda složek, které se vzájemně doplňují a podmiňují jedna druhou – normálním stavem společnosti je *spontánní soulad* – konflikty a poruchy souladu považuje za *patologické jevy* – zdůraznění úlohy rodiny ve společenském životě, hierarchické dělby práce, kooperace, organické jednoty, vlastnictví

Sociální dynamika:

- **teorie nevyhnutelného a neustálého pokroku lidstva,**

který probíhá podle zmíněného zákona 3 stádií – spojitost dílčích pohybů (pokrok jedné složky spol. života, uvede nutně do pohybu i složky ostatní je určována

1. Primární činitelé (*lidský duch* a jeho vývoj – příslušné formy vědy, umění, politiky, hospodářského a společenského zřízení)
2. Sekundární činitelé (hybné síly pokroku, jsou to *vnější podmínky* společenského života zejména rasa, podnebí, sociální soutěž, která závisí na hustotě obyvatelstva)

2.4 **Émile Durkheim (1858 – 1917)**

Narozen nedaleko Štrasburku ve Vogéz v rodině rabínů a učitelů s malými příjmy. Studuje na prestižní École normale supérieure – škole vychovávající budoucí humanitní elitu národa. Již zde se začíná jevit jako filosof s velkou budoucností a neobyčejnou pracovní schopností. Roku 1882 dosáhl agregace - konkurz zajišťující místo středoškolského profesora. Jeho zájem se přesouvá stále více od filosofie spíše k politickým a sociálním aplikacím.

1895 - studuje psychologii v Německu, od r. 1902 profesorem sociologie na Sorbonně na katedře pedagogických věd, ale až od roku 1913 jej jím přednášený obor rozšířen o sociologii.

Ve své vědecké činnosti navazuje na myšlenky Descarta, Rousseaua, Saint-Simona, Comta a vytváří *rámec pro analýzu sociálních systémů, kterou se má zabývat jak sociologie, tak antropologie.*

V dějinách sociologie mu patří řada prvenství: *napsal metodologickou knihu Pravidla sociologické metody, založil sociologický časopis, soustředil kolem sebe skupinu sociologů a tak začal s týmovou prací a první označil sociologii za vědu o skupinách.*

Durkheim se v očích svých současníků prosadil jako hlava sociologické školy díky tomu, že se mu *podařilo představit sociologii jako shrnující teorii schopnou integrovat a systematizovat sociální fakty lépe než jakákoliv disciplína.* Zároveň z ní učinil obor, kterému je možno vyučovat, protože sociologii vymezil obsah, který už není záležitostí zdravého lidského rozumu, ale záležitostí vědy ⇒ **sociální fakt**. Je spjatý s **funkcionalismem** (člověk je ve svém jednání nejvíce ovlivňován sociálním tlakem).

Teoretické přístupy

Své pojetí sociologie budoval na pozitivistickém základě. Sociologii definoval jako vědu o sociálních faktech nebo také jako vědu o sociálních institucích. Směr, který Durkheim založil, byl nazván **sociologismem**. Jeho významným přínosem pro sociologii je objevení sociálních faktů a s nimi související pojmy.

SOCIÁLNÍ FAKTA: Představují zvláštní druh svébytné skutečnosti

Specifické rysy, které odlišují fakty sociální od faktů přírodních nebo od individuální psychiky:

- vnější donucení
- kolektivní ráz těchto faktů zakotvený v kolektivním vědomí
- Jsou to druhy jednání, myšlení a cítění existující mimo jedince a nadané donucující silou, kterou se mu vnucují.
- Např. mravy, právo, náboženství, jazyk, móda.
- Hlavním pravidlem sociologické metody je zkoumat je jako věci – toto má pouze metodologický charakter, nikoliv ontologický smysl.

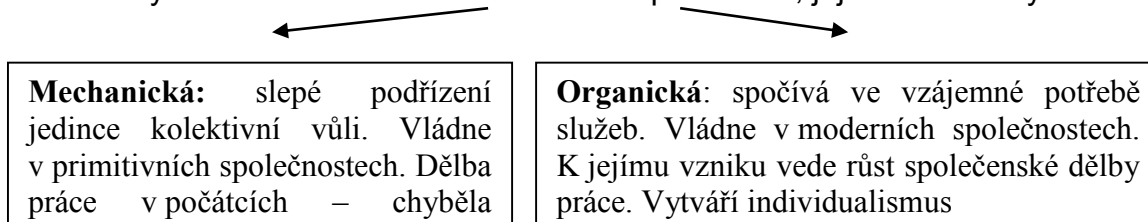
KOLEKTIVNÍ VĚDOMÍ:

Vyjadřuje základní soubor představ sociální skupiny, které vytvářejí dominantní tlak na jednání a chování jedince. Materiální předměty, např. budovy, komunikace, právní kodexy jsou znaky a symboly těchto sociálních představ sociální skupiny

SOCIÁLNÍ STAVY: Jsou totožné se stavy kolektivního vědomí, zvláštní druh skutečnosti, která je odlišná od individuální psychiky.

SOCIÁLNÍ SOLIDARITA

- Má vysvětlit vnitřní sociální soudržnost společnosti, její vnitřní vazby

♦ **SEBEVRAŽDA** je čistě sociální jev – 3 základní typy:

- Egoistická (příčina v růstu sociální izolace, osamělost, rozvedení, náb. společenství)
- Anomická (nómos – řec. zákon, anomie - nepřítomnost zákona, rozvrat společnosti, absence norem, situace, kdy přestávají platit pravidla chování, která byla doposud závazná a nová ještě neplatí)
- Altruistická (způsobena růstem sociální vázanosti jedince na skupinu, tedy jakýsi opak egoistické, povinnost obětovat se za skupinu)

Zabývá se morálkou a náboženstvím ve společnosti. V jeho sociologickém pojetí je náboženství sjednoceným systémem věr a praktik vztahujících se k tomu, co je posvátné.

2.5 Herbert Spencer (1820 – 1903)

Spolu s Comtem bývá považován za spoluzakladatele sociologie. Jako jeden z prvních položil základy vědecké sociologie, disciplíny, již vybavil nástroji potřebnými pro výzkum (epistemologie, výkladový model). Pochází ze střední Anglie. Byl vzděláván svým otcem a později strýcem, který ho připravoval pro univerzitní kariéru. V sedmnácti letech odešel do Londýna, pracoval u železnic a stal se civilním inženýrem. Poté přebíhá k novinářství. Ve svých filosofických úvahách se odklání od metafyziky a prohlašuje, že veškeré lidské a kulturní jevy podléhají pozorování, zkušenosti a přístupu kauzálního typu. Je velice sečtělý → sloučením poznatků ekonoma A. *Smitha* a přírodovědce *J.B. Lamarcka* vypracoval **evolucionistickou** doktrínu, jež je považována za jednu z nejkoherentnějších, jaká byla kdy v oblasti společenských věd vytvořena.

Důležitou součástí jeho díla je také nauka o **průmyslových** a **militaristických** společnostech.

- Průmyslové společnosti: Industrialismus jako důsledek společenské organizace práce, která je založena na *dobrovolných smluvních vztazích, decentralizaci státní správy, smyslu pro individuální svobodu, vědomí vlastních práv a respektu k právům druhých, mírumilovnosti a malém respektu k autoritě*. Směřuje k překonání překlad mezi národnostmi a státy.
- Militaristické společnosti: Tento typ společnosti vtiskuje jejím členům takové charakterové rysy jako je: *touha po pomstě, přehnaný patriotismus, poslušnost vůči autoritě, nedostatek vlastní iniciativy, spoléhání na poručníkování státu*.

Herbert Spencer je také považován za zakladatele klasického liberalismu.

Teoretické přístupy

Rozvinul organickou teorii společnosti. Reprezentuje biologický směr v sociologii (**evolucionismus, organicismus**). Dospívá k politické doktríně liberalismu.

- Na základě analogie mezi organismem a společností vytváří výkladový model společnosti, jakýsi klíč k vysvětlení společenského života. Na tuto myšlenku také navazuje T. Parsons. Dle principu evoluce přechází hmota z neurčité a nesouvislé stejnorodosti v určitou souvislou různorodost.

Základní pojmy teorie evoluce jsou u Spencera:

- 1) *Integrace* (cesta k větší stejnorodosti)
- 2) *Diferenciace* (cesta k větší rozmanitosti)
- 3) *Determinace* (určitost)
- 4) *Rovnováha*

Čím vyšší místo zaujímá biologický organismus v evoluční stupnici, tím větší je diference mezi jeho orgány a morfologickou strukturou, tím větší je dělba funkcí mezi orgány. → Posuzování různých typů společnosti (*militaristické ↔ industriální*).

Podobnosti mezi „sociálním agregátem“ (společností) a biologickým organismem:

- a) oba se vyznačují růstem;
- b) rozmnožují se a diferencují se jejich části, roste složitost jejich stavby;
- c) diference struktury je provázána diferenciací funkcí;
- d) vzájemně se podmiňující a doplňující jejich části (dělba práce);

- e) organismus a společnost se skládají z buněk, organismus i společnost žijí nadindividuálním životem, jednotky individuálním;
- f) mají zvláštní systémy orgánů (vyživovací systém – zásobovací systém, nervový systém – vládní systém, distribuční systém – tepny, komunikace).

Rozdíly: sociální vývoj je *nadorganický*

- a) organismus je symetrický, společnost asymetrická;
- b) organismus tvoří kompaktní celek, společnost ne Individua jsou svobodné bytosti;
- c) vědomí je lokalizováno do malé části biologického agregátu, ve společnosti je rozptýleno po celém agregátu. Společnost existuje jen k užtku svých členů a nikoliv její členové k užtku společnosti.

Liberalismus: nároky státního těla nejsou ničím, a nabývají platnosti jen potud, pokud představují ztělesnění nároků individuů, z nichž se skládá.

2.6 Karel Marx (1818 – 1883)

Ekonom, filosof, sociolog. Úzce spolupracoval s Friedrichem Engelsem. Je považován za zakladatele **historického a dialektického materialismu**.

Velká část jeho pojednání se týká otázek ekonomických, přesto obsahují množství podnětných sociologických postřehů.

Vždy se snažil spojovat ekonomické problémy s působením společenských institucí.

Vycházel z pojetí historie, které nazýval **materialistickým**.

Za hlavní zdroje společenské změny považuje především **ekonomické podmínky**

⇒ hlavní silou historického vývoje jsou *konflikty mezi třídami!*

(Durkheim za tyto zdroje považuje myšlenky nebo hodnoty, k nimž se lidé hlásí. Max Weber klade velký důraz na kulturní představy a hodnoty a za další zdroje společenské změny, krom ekonomických, považuje rozvoj vědy a byrokracie)

Kapitalismus má být nahrazen společností, v níž třídy přestanou existovat – *neměl tím na mysli, že zanikne veškerá nerovnost mezi lidmi, ale že společenské vlastnictví výrobních prostředků povede k nastolení větší rovnosti.*

Východiska Marxova socialismu (situace člověka):

- hlavní motivace lidí – touha po větším zisku, pohodlí a zbytečnostech;
- lidem zjevně vyhovuje, že je jejich život v oblasti produkce i spotřeby řízen a manipulován státem, velkými korporacemi a byrokracií;
 - téměř se vytratila individualita, lidé jsou poddajným „lidským zbožím“.

Marxovy cíle:

- duchovní emancipace člověka;
- osvobození z pout ekonomické předurčenosti;
- obnovení lidské celistvosti;
- vytvoření předpokladů jednoty a harmonie s druhými lidmi a přírodou;
- *plné uskutečnění individualismu.*

Ve své filosofii sestupuje z nebe na zem: Reakce na Hegela (kde empirické, exoterní dějiny kráčí za dějinami spekulativními, esoterními). „Způsob

jak lidé produkují prostředky k svému životu, závisí především na tom, jaké jsou vůbec životní prostředky, které tu byly před nimi a které musí reprodukovat. ...Čím individua jsou, závisí na materiálních podmínkách určujících jejich produkci.“

Dále tvrdí, že způsob, jímž člověk vytváří své výrobky, určuje jeho myšlení a jeho touhy, nikoli že hlavní touhou člověka je dosáhnout maximálního materiálního uspokojení.

Socialismus je společností, v níž materiální zájem už *nemá hlavní význam*.

Kvůli zaslepenosti svého myšlení si lidé neuvědomují své skutečné potřeby a ideály, zakotvené v nich samých.

Komunismus chápe jako pozitivní překonání soukromého vlastnictví jakožto *lidského sebeodcizení*.

Teoretické přístupy

„Bytí lidí není určováno jejich vědomím, ale naopak jejich vědomí je určováno jejich politickým bytím.“

Tato Marxova teze charakterizuje jeho novátorský přístup ke společenským problémům. K tomu bychom mohli přidat i další výrok: „Filosofové doposud svět jenom vykládali, jde o to jej změnit!“

Marx reaguje na bedné podmínky obyčejných lidí ve své době. Ve svém nejvýznamnějším díle *Kapitál* analyzuje kapitalistický způsob výroby. Zde přichází s objevem **nadhodnoty**.

Kapitalistický způsob výroby = Vykořisťování člověka člověkem:

⇒ **Odcizená lidská práce** ⇒ **systém dvou tříd (buržoazie a proletariát)**

⇒ **Rozpory kapitalismu** → **Třídní boj** → **Revoluce**

⇒ **Pád kapitalismu** → **Diktatura proletariátu**

⇒ **Budování beztřídní společnosti** → **Komunismus**

Lidé jsou tvůrci vlastních dějin, ale nikoli nějak libovolně, ale za okolností, které jsou předem dané (fáze lidského vývoje).

Historie lidstva členěna podle způsobů výroby. Nacházíme zde analogii s Comteovými stádii věd. Pokud Comte považuje za rozhodující faktor vývoje a pokroku úroveň lidského poznání, potom Marx za něho dosazuje rozvoj výrobních prostředků a vztah mezi třídami.

Marx definuje tzv. společensko-ekonomické formace: - prvobytně – pospolná – otrokářská – feudální – kapitalistická – komunistická

3 Osobnosti klasické sociologie

3.1 Ferdinand Tönnies (1855-1936)

Jeden z nejaktivnějších průkopníků univerzitní sociologie v Německu. Vystudoval filologii a filozofii. Byl jedním z těch, kteří seznamovali německé publikum s Hobbesovými myšlenkami. Celou svoji univerzitní kariéru (1881-1933) prožil na univerzitě v Kielu. Profesorem se stal v r. 1914.

Do povědomí se zapsal knihou „Gemeinschaft und Gesellschaft“, jež je v mnoha ohledech vrcholným dílem psychologizující sociologie.

Tönnies zpracovává své sociologické these v období, kdy Německo zachvátila nacionalistická horečka, a v pospolité minulosti hledal protijed na problémy současnosti.

Zdroje společenství a společnosti nachází ve dvou typech lidské „vůle“.

1. Wesenwille – opírá se o organickou a pudovou přirozenost – zdroj pospolitosti
2. Kürwille – implikuje reflexi a rozhodnost – zdroj společnosti. Toto dílo, přes Tönniesovy protesty, bylo tendenčně interpretováno.

Gemeinschaft: 3 typy vztahů: 1. mezi matkou a dítětem, 2. mezi manželi, 3. mezi sourozenci

Pokrevní pospolitost

Pospolitost teritoriální (společné bydliště)

Pospolitost ducha (společné jednání zaměřené jedním směrem a jednomyslné)-nejvyšší druh pospolitosti

3 typy pospol. tohoto druhu:

- příbuzenství (domácnost)
- susedství (vesnická komunita)
- přátelství (profese)

Ekonomickým základem je kolektivní vlastnictví.

Gesellschaft: Kruh lidí, kteří žijí a bydlí vedle sebe, nejsou však vzájemně spjati, ale rozděleni.

Každý zde sleduje pouze své vlastní zájmy, vztahy mezi jejími příslušníky jsou napjaté.

Vládou zde smluvní vazby, vztahy směny materiálních statků a vztahy kalkulace.

Nástrojem kontroly zformalizované právo.

Lidé se řídí hlavně ohledem na veřejné mínění.

Hospodářským základem je obchod, průmysl, peníze a soukromé vlastnictví.

Vztahy se vytvářejí ve velkoměstech, v oblasti politiky a ve státě.

Věda.

Postaveno na racionalitě a zákonech.

Konvence, zisk, strojově mechanické fungování.

3.2 Georg Simmel (1858 – 1918)

Narozen v Berlíně, kde také strávil téměř celý svůj život. Studoval historii, psychologii, historii umění, habilitační práci věnoval Kantovi a jeho první i poslední dílo bylo filosofické. Již v době před 1. světovou válkou je považován za významnou osobnost nejen v Německu (Francie, USA). Snadno a s přehledem se vyjadřuje o nejrozmanitějších tématech na pomezí konstituovaných vědních oborů, což mu umožňuje jeho obšírné vzdělání.

Je zakladatelem formální sociologie.

Cílem sociologie se má stát spíše popis forem socializace či sociální organizace než jejich obsahu.

Sociální atom: pojem, který vytvořil pro systém socio emocionálních vztahů, které si individuum vytváří k jiným a oni k němu.

Stává se „duchovním otcem“ moderní teorie konfliktu. Pro výrazný esejistický styl věnující se i drobným detailům v sociálním životě společnosti je plně přiřazován k postmodernímu proudu myšlení. Konflikt mezi skupinami spojuje jednotlivce uvnitř těchto skupin, ustavuje skupinové hranice a upevňuje skupinové sebevědomí. Vědomí společného nepřítele nás spojí ve skupinu lépe než pozitivní program.

3.3 Vilfredo Pareto (1848 – 1923)

Syn janovského aristokrata a Francouzky, narozen v Paříži, řazen mezi italské sociology.

Vystudoval inženýrství, zaměstnán u železnic. Po čtyřicítce se věnuje politické ekonomii, kterou učí i v Lausanne, kde je vedoucím katedry politické ekonomie.

Sociologii se věnuje až v pokročilém věku svého života. Snaží se vybudovat vědeckou sociologii na základě pozorování faktů – diskreditováno příklonem k mussoliniovskému fašismu.

Sociologie má být vědou zabývající se jednáním, které se neřídí logikou a kde nejsou sledované cíle jasně propojeny s určitými prostředky (jako např. ekonomie)

Teoretické přístupy

Paretovská sociální fyzika:

Společnost není ani stejnorodá ani statická – jak jednotlivci, tak sociální skupiny, které tvoří její strukturu, jsou různé, a to do té míry, až jsou často protikladné. Ve společnosti existují elity (tj. vymezené skupiny osob, které zaujímají konkrétní mocenská postavení)

1. Společenské elity-sociální heterogenita- cirkulace elit:

Elitu tvoří ti, kteří jsou schopni se do ní dostat a poté se v ní udržet. Je to jedno, jací jsou a jaké prostředky pro získávání a udržení moci používají. Je to mimo etická hodnocení. Společnost není homogenní, individua jsou fyzicky, morálně a intelektuálně rozdílná. Dějiny společnosti jsou dějinami boje o moc mezi ovládanými a ovládajícími. Tento boj zajišťuje neustálou obměnu, koloběh elit, a tak se struktura společnosti neustále proměňuje.

Dokázal, že sociální jevy jsou cyklické, že moc je nerovnoměrně rozdělena ve prospěch elit.

2. Činnost lidí:

logická - objektivní stránka společ. systému tj. jeho skutečný stav

nelogická - subjektivní stránka, tj. souhrn lidských představ o tomto stavu.

Představy, jimiž se lidé řídí, se často podstatně liší od skutečného stavu. Vede to k tomu, že nedosahují vytčených cílů, jejich činnost je nelogická. Psychické stavy, jež jsou nejsilnějšími stimuly sociální činnosti, nazýval Pareto *rezidua*. Lidé dávají živelně působícím reziduům zdání logičnosti pomocí různých „jazykových reakcí“, ideologií, jež označil názvem *derivate*.

Souhrn

Sociologie jako věda o společnosti, společenských jevech, strukturách a procesech a jejich vzájemných vztazích. Důležité umět vymezit pojem společnost jako skutečnost zvláštního druhu. První generace sociologů upřesňuje předmět zkoumání sociologie, formuluje otázky, kterými se sociologie má zabývat. Snaha o postihnutí mechanismů společenské koheze a parametrů vývoje společnosti.

Otázky

Jak se odlišují jednotlivé typy společností?

K jakým společenským změnám dochází v době přechodu společností tradičních k moderním?

U kterého autora najdeme pojmy sociální fakta, sociální vědomí? Charakterizujte pojem sociální fakta.

Literatura

KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha SLON, 2009. ISBN 978-80-86429-39-7

MUCHA, I. *Sociologie základní texty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-227-1

PETRUSEK, M. *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7178-579-2

PETRUSEK, M. *Základy sociologie*. Praha: AVS, 2009. ISBN 978-80-87207-02-4

ŠUBRT, J. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie*. Praha: ISV, 2001. ISBN 80-85866-77-3

4 Chápající sociologie Maxe Webera (1864 – 1920)

Cíle

Představit Maxe Webera jako významnou postavu moderní sociologie. Jeho přístup ke společnosti, k jednotlivým jedincům, k pochopení jejich jednání posunuje sociologii do nové etapy snah o komplexní pochopení dynamických procesů ve společenském vývoji.

Pojmy

racionalita, sociální jednání, odkouzlení světa, panství, rozumějící sociologie, analytická sociologie, panství, třídní pozice, stavovská pozice, politické strany

Časová náročnost

4 hod.

Max Weber (1864 – 1920) se narodil jako syn právníka. Již od gymnaziálních studií se věnoval historii a filozofii. Od roku 1882 studuje na univerzitě v Heidelbergu právo, národní ekonomii, historii, filozofii a teologii. V roce 1889 obhájil na Berlínské univerzitě dizertaci. Habilitován v roce 1892 na právnické fakultě Berlínské univerzity prací o právních aspektech vývoje agrárních poměrů v říši římské. Během svého života se potýká s příznaky nervové krize. Počátkem roku 1909 založil v Berlíně, s F. Tönniesem, G. Simmelem a H. Herknerem, Německou sociologickou společnost. Z té vystoupil roku 1912 kvůli závažným neshodám v postoji k otázce hodnotové neutrality sociálních věd. 1. světovou válku prožil jako důstojník řídící provoz vojenských nemocnic. Od roku 1915 vystupuje velice kriticky proti válce. Po válce přijal místo na Vídeňské univerzitě. Koncem roku 1918 se stává jedním ze zakladatelů Deutsche Demokratische Partei. Těsně před smrtí vydává první díl sociologie náboženství a první díl souhrnného díla *Wirtschaft und Gesellschaft*. Přepracovaný umírá na zápal plic spojený se španělskou chřipkou.

4.1 Weberovo pojetí společnosti

Pojátkem Weberových prací je analýza kapitalistické společnosti. Jeho sociologie je spíše, než vědou o společnosti, vědou o sociálním jednání.

Kulturní lidé jsou podřízeni různým kulturním řádům, musí se neustále přizpůsobovat měnícím se podmínkám.

Nepřijímá názory Hegela ani Marxe v oblasti filosofie dějin. Racionalita jednání je vždy spjata s určitou svobodnou možností autonomního jedince.

V dějinách se neuskutečňuje smysl dějin, Weberovo pojetí je jakousi alternativou.

Racionalita není dějinnou racionalitou – neuskutečňuje se žádný smysl dějin, racionalita je neustálý pokus, neustálý boj se silami iracionalizace, mytizace, ideologizace, které ovlivňují lidské myšlení a jednání. Racionalizace života moderní společnosti má svůj počátek v novověku, v období vzniku kapitalismu.

Téma racionalizace je svorníkem jeho úvah o byrokratizaci, industrializaci, o rozvoji kapitalismu, o specializaci, sekularizaci, zvěcnění, či odkouzlení světa.

Odkouzlení světa je důsledkem toho, že člověk vypudil ze světa bohy. Vše vyšší a posvátné bylo vytlačeno zcela profánní logikou všední a každodenní produkce, akumulace a spotřeby. Instrumentální racionalita nepotřebuje žádné vyšší hodnoty a duchovní osvědčení. Důsledkem odkouzlení světa je, že schopnost překračovat sám sebe, byla nahrazena víceméně rutinní kalkulace účelů a prostředků při dosahování materiálních cílů

Racionalizace všech oblastí života společnosti je specifickým rysem západního světa. Konkrétně se např. projevuje:

- v oblasti práva (původní vynášení práva mudrci nebo radou starších bylo postupně nahrazeno kodifikací a neosobní justicí);
- ve světě politické autority vedla racionalizace od králů nadaných charizmatem k vládě striktně vymezené právními předpisy;
- nejdůležitější oblastí racionalizace je však sféra ekonomiky, jejím vyvrcholením je kapitalismus (ten však nelze ztotožňovat s touhou po hromadění majetku).

V budoucím kapitalismu nachází novou etiku – nová smysluplná životní orientace, kvalitativně odlišné od evropského tradicionalismu. Idea povolání, zrozená z ducha křesťanské askeze. Webera nezajímá expanze kapitalismu, ale vývoj této moderní formy lidství.

4.2 Weberova koncepce sociologie

Jak již bylo zmíněno, Weber vymezuje sociologii jako vědu o **sociálním jednání**. Sociologie má tedy vysvětlovat příčiny, průběh a důsledky sociálního jednání, tedy takového chování, jemuž zúčastnění přikládají určitý smysl a jehož průběh orientují podle reakcí druhých. V podstatě se zde, v jiném kontextu, objevuje opět motiv racionality.

Weberovi jde o vyzvednutí individua a jeho hodnot tváří v tvář mechanismům, které chování jedince jak v tradiční, tak v moderní společnosti určují. Zdůrazňuje, že všechny nadindividuální sociální výtvořky a instituce nejsou ničím jiným než jen projevem jednání konkrétních individuí, která sledují své vlastní cíle a hodnoty. To lze najít v jeho přístupu k lidským činnostem. Místo toho, aby mluvil o hospodářství, mluví o ekonomických aktivitách jednotlivců. Místo o společnosti hovoří o zespolečenštění jednotlivců.

Čtyři čisté typy jednání:

- 1) **Účelově racionální** (jednající ke zvoleným cílům vybírá prostředky a přitom má na mysli jediné a pouze účinnost, s níž mohou jednotlivé prostředky daného cíle dosáhnout, stále kalkuluje náklady).
- 2) **Hodnotově racionální** (důraz je přenesen z prostředků na cíle, určité hodnoty jsou pro člověka natolik důležité, že se rozhodl je sledovat bez ohledu na náklady).
- 3) **Orientované na tradici** (rutinní charakter je dán zažitými obyčejí a zvyky, o jejichž platnosti se neuvažuje, prostředky, ani cíle nejsou důležité, věří se osvědčeným postupům)

4) **Afektivní** (vyplývá bezprostředně z emočního stavu jednajícího).

Panství:

V rámci typologie panství zkoumá vztahy nadvlády a podřízení. Panstvím rozumí situaci, kdy vůle vládce (celé vládnoucí skupiny) dokáže ovlivňovat jednání ovládaných takovým způsobem, že ovládaní vykonávají příkazy a nařízení vládců jakoby ze své vlastní vůle.

1. Panství **legální** (totožné s novodobým státem a byrokratickým systémem).
2. Panství **tradiční** (legitimováno věkovitými a posvátnými pořádky – osobní věrnost).
3. Panství **charismatické** (charisma znamená nevšední, původně magickou vlastnost osobnosti, ti, kdo jsou opanováváni uznávají panující osobu jako vůdce).

Sociální struktura:

Zatímco marxismus hledá základ pro postavení člověka ve společnosti v jediné dimenzi (vlastnictví výrobních prostředků), Max Weber hovoří o třech odlišných a přitom rovnocenných faktorech, které postavení jednotlivce i celých skupin ve společnosti určují:

- 1) **třídní pozice** (je dána postavením člověka na trhu);
- 2) **stavovská pozice** (ta není vázána na ekonomické podmínky – je dána velikostí prestiže, jíž se člověk či skupina v dané společnosti těší, navíc je stavovská čest spojena s určitým životním stylem);
- 3) **politické strany** (jde o záměrně ustavené skupiny sledující dopředu svůj cíl).

Rozumějící sociologie:

Ti, kdo jednají sociálně, na sebe reagují navzájem a vzájemně korigují svá jednání. Existuje zde určitá míra porozumění tomu, co zůstává v druhém skryto. Právě díky existenci těchto vazeb porozumění mezi lidmi je možné, aby fungovalo také to, co označujeme pojmy jako asociace, feudalismus, náboženství, kapitalismus, stát apod.

Weber odvozuje dvě kategorie:

1. Kategorii chápání či porozumění (typické pro pospolitost, lidé si jsou schopni navzájem rozumět, s druhým soucítit a sympatizovat spolu).
2. Kategorii vysvětlení (tendence moderního člověka chápat veškeré jednání jako výběr adekvátních prostředků k dosažení daných cílů).

Weberova sociologie kombinovala pochopení s vysvětlením, přičemž chápání jí umožňuje odkrýt pospolitostní vrstvu jednání, zatímco vysvětlení umožňuje pochopit jeho vrstvu společenskou.

Souhrn

Max Weber odmítá evolucionismus s jeho názorem, že lidská společnost prochází zákonitě následnými stadii od primitivních počátků až do stadia nejvyšší vzdělanosti. Hlavním celoživotním tématem je sledování postupující racionalizace, která se projevuje důsledně v západním světě. Akcentuje individuum jako nositele dějů sociálního života.

Otázky

V čem se liší přístup Maxe Webera ke stratifikaci společnosti od přístupu Karla Marxe?

Co myslí Max Weber pojmem odkouzlení světa?

O jaký typ sociologie ve své práci Weber usiluje? Jak a čím rozvíjí obor?

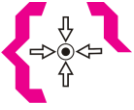
Literatura

KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-52-6

LOUŽEK, M. *Max Weber, Život a dílo*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0812-X

MUCHA, I. *Sociologie základní texty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-227-1

5 Významné směry soudobé sociologie

Cíle

Sociologické přístupy se neustále vyvíjejí. Sociologie reaguje na dynamické společenské procesy, reflektuje změny v postavení lidí a jejich každodenní snahu o interpretaci reality, která je obklopuje. Cílem kapitoly je umožnit studentům vhled do přístupů, které dokáží odhalovat skryté ve společenském životě lidí. Soudobé sociologické směry, možná přesněji, metody, které užívá současná sociologie, odpovídají na otázku: „Jak společnost drží pohromadě?“

Pojmy

Strukturální funkcionalismus – konsenzuální teorie, teorie konfliktu, symbolický interakcionismus, interpretativní sociologie, diskurs, společenské hodnoty, renegátství, hereze

Časová náročnost

4 hod.

5.1 Teorie konsenzuální

Představitelé:

Talcott Parsons (1902-1979), Robert King Merton (1910-2003)

Nejtypičtějším reprezentantem konsenzuální teorie na půdě sociologie je strukturální funkcionalismus.

Základní východiska a znaky

- V základu sociálního řádu stojí nepsaná úmluva, podle níž se lidé více či méně vědomě zavazují, že budou dodržovat pravidla, umožňující jim vzájemné soužití.

- Protože jsou odkázáni jeden na druhého, snaží se maximalizovat výhody a minimalizovat vzájemné třecí plochy snižující účinnost kooperace,

- Sociální změna jako důsledek postupného přizpůsobování systému na měnící se potřeby či vnější okolnosti.

- Sociální řád je ve společnosti zajištěn na základě minimálního souhlasu, konsensu ohledně základních hodnot.

- Sociologie je studiem těchto mechanismů a jejich případných poruch.

5.1.1 Talcott Parsons (1902-1979)

Inspiračním zdrojem užití pojmů *funkce* a *struktura systému* v sociální antropologii (Brown, Malinowski).

Centrem zájmu zkoumání:

a) vzájemné závislosti částí systému na celku,

b) význam vnitřní rovnováhy pro fungování sociálního organismu

c) idea harmonické seberegulace jako cílového stavu chování systému.

Centrální úlohu v každé společnosti hrají **hodnoty**, které jsou sdíleny jejími členy a které orientují jejich jednání s potřebami systému.

Protože do centra Parsonsovy teorie byla umístěna premisa stability systému, jde o to nalézt podmínky, které v tomto směru poskytují orientaci jednajícím osobám. Tato jednání mohou být popsána pomocí 3 aspektů:

1. Stavem situace
2. Potřebami jednajícího
3. Hodnocením situace jednajícím, jenž se neustále musí pokoušet nalézt rovnovážný stav mezi svými individuálními potřebami a společenskými požadavky.

*Americký sociolog – představitel **strukturního funkcionalismu**, směru, který v padesátých letech minulého století představoval natolik dominantní teoretický systém, že bylo běžné spojovat jej se sociologií vůbec.*

Narodil se v rodině duchovního v Colorado Springs.

Studoval nejprve přírodní, posléze hospodářské vědy. V letech 1925 – 1927 studium v Evropě. V Londýně, se seznamuje s kulturní antropologií B. Malinowskeho. V Heidelbergu se věnuje problematice kapitalismu v dílech W. Sombarta a M. Webera. v roce 1929 získává doktorát v Heidelbergu. V komisi v níž mj. zasedal Karl Jaspers a Alfred Weber (bratr Maxe Webera).

Po návratu do Ameriky začíná působit na Harvardově univerzitě. 1931 je zde pověřen řízením nově založeného sociologického pracoviště.

1942 zakládá na této univerzitě mnohooborový Department of Social Relations.

1944 vystřídal ve funkci vedoucího katedry sociologie Sorokina a přetransformoval katedru na "oddělení sociálních vztahů". Svě zásadní práce *Toward a General Theory of Action* a *The Social System* vydává v roce 1951. V šedesátých letech, v době oteplení studené války, se snažil formovat a formulovat vazby na sovětskou, polskou, maďarskou a československou sociologii.

Ve své teoretické práci překonává přístupy charakteristické pro dosavadní vývoj evropské sociologie. Zavrhl procesuální teorie v pojetí Comta, Spencera a Marxe. *Jde mu o teorii platnou pro všechny typy společnosti, obecná teorie, která není pouze o americké nebo západní společnosti. Teorie, která měla být z časové a prostorového hlediska formulována tak všeobecně, aby mohla obsáhnout různé historické epochy a různá teritoria.*

Atraktivita jeho přístupu spočívá v tom, že není zaměřena k vysvětlování určitých historických nebo současných procesů, nýbrž usiluje o to být platnou za všech okolností.

Pro toto zaměření mu inspiraci poskytlo dílo kulturních antropologů Bronislawa Malinowskeho a Alfreda R.Radcliffe-Browna. **Malinowski** zdůrazňoval význam společenských institucí. *Ty jsou posuzovány podle toho jaký je jejich přínos k naplnění potřeb jedinců. Zanikají a jsou nahrazovány jinými.*

U R. Browna je důležitý pojem funkce, který je spjat s udržením společnosti v rovnovážném stavu. Funkce jsou pravidelně se opakující aktivity posilující soudržnost a přispívají k udržení sociální kontinuity.

Parsons byl dlouhou dobu nezpochybňovaným teoretikem. Toto dominantní postavení nevyplývá pouze z příslušnosti k Harvardově univerzitě, neexistující konkurenci v teoretické a pojmové oblasti. Vděčí za ně především bohatstvím

„paradigmatu“, které tehdy jediné bylo schopno poskytnout makrosociologickým analýzám určitý rámec.

Parsonův žák Robert King Merton posunuje jeho teorii dál k *funkcionální analýze*, která mu umožňuje vypracovat řadu teorií „středního dosahu“.

Teoretické přístupy:

Analyzovat sociologicky jakékoliv společenství znamená rozpoznat konkrétní souvislosti mezi hodnotami, normami a lidským jednáním.

Sociologie se pro Parsonse stává **teorií sociálních systémů**.

Všechny procesy a vztahy v rámci společenského systému a jeho struktury mají tendenci **udržet společnost ve stavu rovnováhy a stability!**

Tato tendence ke stabilitě – přirozený sklon vyrovnávat rušivé okamžiky, překonávat krize za účelem udržení společnosti je analogickou principu homeostázy.

Ve společnosti plní tuto funkci tzv. *mechanismy sociální kontroly a sociální regulace*.

5.1.2 5 znaků strukturního funkcionalismu:

V Parsonově koncepci je společenská realita zachycena jako systém funkcionálně vzájemně spjatých částí nebo proměnných. Sociálních systémů je mnoho. Nejkomplexnějším typem sociálního systému je společnost. Parsonsovo pojetí systémů se vyznačuje několika důležitými vlastnostmi:

- 1) **Společnosti jako systémy navzájem spjatých částí.**
- 2) **Společenské systémy setrvávají ve stavu dynamické rovnováhy.**
- 3) **V sociálních systémech existují napětí, odchylky od rovnováhy a integrace, disfunkce.**
- 4) **Změna nastává postupně, formou přizpůsobování.**
- 5) **Zdrojem sociální integrace je přijetí jednotného vzorce hodnot.**

Parsonsovy pattern variables – vzorce proměnných

Jedním z klíčových témat jsou hodnotové orientace. Parsons je chápe jako představy o „správném“ jednání, které ovlivňují jednající osoby ve volbě jejich cílů a prostředků. Je to právě hodnotová orientace, která slouží k omezení individuálních požadavků ve prospěch obecného zájmu daného systému.

Kategorie, na něž se orientují jednající osoby popsal Parsons v párových pojmech:

I. Afektivita – Afektivní neutralita

Afektivita jednání je spojena s emocemi, bezprostředností, pocity.

Afektivní neutralita, jednání řízené spíše hodnotícími soudy.

II. Orientace na sebe – Orientace na kolektivitu

Orientace na sebe – prosazení individuálních požadavků bez ohledu na zájem celku.

Orientace na kolektivitu – podřízení individuálních zájmů.

III. Universalismus – Partikularismus

Universalismus je orientací na všeobecné standardy.

Partikularismus je orientací speciální.

IV. Výkon – Askripce

Výkonová orientace umožňuje posoudit situaci a podle toho vybrat specifické řešení.

Askriptivní jednání je striktně orientované na předepsaná řešení (např. rozkaz).

I. Určenost/Specifičnost – Neurčenost/Difúznost

Určené chování je striktně determinované rolí.

V neurčeném chování nejsou očekávání spojená s rolemi jednajících jednoznačně vymezena.

Jednotlivé páry nelze chápat jako „buď – anebo“, nýbrž jen jako dva konečné body kontinua, mezi nimiž existují určité stupně.

5.1.3 4 základní funkce týkající se přežití systému – AGIL – schéma

AGIL schéma odpovídá na otázku, jakým způsobem se vytváří trvalý sociální řád. Dle Parsonse každý sociální systém potřebuje řešit tytéž čtyři systémové potřeby, které lze chápat jako jeho základní funkce.

1. *Adaptation* (adaptace na vnější fyzikální prostředí, opatřování zdrojů z prostředí),
2. *Goal attainment* (dosahování cílů – mobilizace zdrojů a energií k dosažení systémových cílů a ustanovení priorit mezi nimi),
3. *Integration* (integrace – potřeba koordinovat, přizpůsobit, regulovat vztahy mezi různými aktéry uvnitř systému prostřednictvím implementace norem),
- 4- *Latent pattern maintenance* (zachování struktury prostřednictvím udržování latentních vzorců jednání; nutnost motivovat aktéry k výkonu rolí pro systém nezbytných).

	<i>Instrumentální</i>	<i>Konzumní</i>
Vnější	A (<i>adaptation</i>) adaptace	G (<i>goal attainment</i>) dosahování cílů
Vnitřní	L (<i>latent pattern maintenance</i>) udržování latentních vzorců	I (<i>integration</i>) integrace

Dle (J. Šubrt, s. 23)

Příklad pro užití AGIL schéma v analýze společnosti

Čtyři funkce AGIL schéma použil Parsons k analýze ekonomiky. K uvedeným funkcím přiřazuje čtyři ekonomické subsystémy. *Adaptaci* odpovídá kapitálový trh, *dosahování cílů* je spojeno s námezdní prací, placeným zbožím a službami pro zákazníky, *integraci* zajišťuje faktor organizace a *zachování struktury* je realizováno prostřednictvím trhu ekonomických statků.

5.1.4 Robert King Merton (1910-2003)

Merton analyzuje anomii ve smyslu nesouladu mezi vytyčenými cíli a způsobem, kterým je jich dosahováno, nebo které jsou k jejich dosažení nezbytné či možné (Fisher a Škoda, 2014).

Merton si uvědomoval existenci rozdílu mezi subjektivními motivy jednání a jeho objektivními důsledky. To jej vedlo k rozlišení funkcí *manifestních* a *latentních*. (Šubrt, Balon, 2010, s.50) Merton si byl také vědom, že motivace lidí a jejich rozhodování je individuální, tudíž predikce každé jednotlivé události a důsledků rozhodnutí je nemožná. Lidé se zkrátka rozhodují podle svých (laických) názorů a představ. Jednání lidí tedy přináší *nepředvídané důsledky*. Uveďme příklad související s tématem rizikového chování mládeže. Mladý člověk, jako důkaz sounáležitosti s určitou skupinou, pije alkohol. Manifestní funkcí tohoto jednání je, že prokazuje svoji touhu a schopnost zařadit se do skupiny. Tento sociální zisk je pro něho v danou chvíli nejdůležitější. Latentní funkcí tohoto jednání může být, že skutečně je referenční skupinou přijat. Toto jednání však přináší i nepředvídané důsledky – rozejde se s ním jeho dívka, protože nesnáší opilce. Na uvedeném příkladu lze demonstrovat další poznatek Mertonův, a to, že i přesto, že je člověk vystaven sociálními silami, které ovlivňují jeho jednání, vyvstává před každým jedincem v průběhu jeho života činit nejrůznější *volby*, které potom určují jeho další životní šance. Volba je tématem existencialistickým a budeme se mu v textu ještě věnovat.

Jedinec tedy naplňuje své cíle v sociálním prostředí, spektrum voleb, které se před ním otevírá je dáno mnoha faktory a liší se podle pozice v rámci sociální struktury. Zde je nutné podotknout, že Merton strukturní determinismus odmítá. Uvedená tabulka poukazuje na pět různých reakcí na anomickou situaci. Uvedené schéma bere na zřetel působení společenských strukturních faktorů, zároveň ale bere v potaz i možnost individuální volby ve vztahu k otázce přizpůsobení se strukturní danosti (adaptace na ni). (Šubrt, Balon, s. 52) Schéma, na pozadí našeho tématu, mj. poukazuje na strategie řešení životních situací u nichž lze najít rozdílnou míru svobody, autenticity a pevnosti vůle.

Tabulka: Způsob adaptace v anomické situaci (R. K. Merton)

Adaptace	Cíle uznávané společností	Institucionalizované prostředky
konformista	+	+
inovátor	+	-
ritualista	-	+
únikář	-	-
rebel	+/-	+/-

volně převzato z: Šubrt a Balon, 2010, s. 52

6 Významné směry soudobé sociologie II

6.1 Teorie konfliktu

Představitelé:

Lewis Coser (1913), Ralf Dahrendorf (1929)

Základní východiska a znaky

- Vzniká jako kritická reakce na jednostrannosti strukturně funkcionálního přístupu.
- Ptá se: Jaké síly udržují soudržnost sociálního řádu?
Jakou povahu má vnitřní strukturace společnosti?
Čemu slouží a jaký je původ sociálních nerovností?

Snaží se tedy zjistit, pro koho je existující stav funkční, komu (na rozdíl od strukturního funkcionalismu, který řeší, jaké funkci slouží instituce z hlediska celku) daná instituce či organizace slouží.

L. Coser: Zabývá se funkcemi soc. konfliktu. V tomto svém zaměření jej zajímá soudržnost kolektivů a vědomí sounáležitosti jedinců se skupinou.

KONFLIKT jako POJISTNÝ VENTIL umožňující uvolnění přebytečného napětí, které by jinak mohlo ohrozit stabilitu skupiny.

- 2 typy chování, které je těžce neseno integrovanou a solidární skupinou:
 - *Renegátství* (renegát skupinu opustil, avšak neustále útočí na hodnoty, v něž skupina stále věří).
 - *Hereze* (heretik zůstává uvnitř skupiny, základní hodnoty vykládá jiným způsobem, než je oficiální výklad – hrozba vzniku frakce uvnitř skupiny).
- *Konflikty mezi skupinami – např. Válka – zkouška soudržnosti.*
- *Nerealistický a realistický konflikt:*
 - *Nerealistický vzniká z deprivací a frustrací, z přesunu původně realistického antagonismu na náhradní objekty.*
 - *Realistický vyplývá z reálných příčin – řešení reálně existujícího sporu, je zakončeno tím, že silnější partner sporu zvítězí.*

R. Dahrendorf:

Ptá se: Proč v současných podmínkách nedochází k tak ostrému třídnímu boji jako v minulém století?

Dříve:

- Jsou to konflikty mezi těmi, kteří mají moc nebo se na ní podílejí a těmi, kteří jsou z podílu na ní vyloučeni.
- Dříve byl politický a ekonomický konflikt téměř totožné.
- Vládnoucí a ovládaní tvořili relativně uzavřené třídy.
- Téměř neexistovala sociální mobilita.
- Nebyly instituce, které by výrazně regulovaly vztahy mezi třídami.

Nyní:

- Organizování různých zájmových skupin do spolků a politických stran.
- Stále rostoucí míra horizontální a vertikální mobility.

- Rozvíjení nových forem řízení a kontroly a parlamentarismu, tedy prosazování typu OTEVŘENÉ SPOLEČNOSTI.
 - Záruka civilisačního vývoje spočívá také v institucionalizaci a racionalizaci konfliktu...
 - Lidský blahobyt vyžaduje jak zaopatření, tak i oprávnění.
 - Dokud se neprolomí tradiční struktury oprávnění a nevytvoří se prvky občanské společnosti, znamená makroekonomický růst málo!

6.2 Interpretativní sociologie

Představitelé:

Alfred Schütz (1899-1959), George Herbert Mead (1863-1931)

Základní východiska a znaky:

Označení se používá pro sociologické přístupy:

- Fenomenologická sociologie
- Etnometodologie
- Symbolický interakcionismus
- Dramaturgická sociologie
- Sociologie vědění

- Společnost neleží před člověkem jako nějaký již hotový fakt.
- Lidé ji musí stále **interpretovat**.
- Není to pouze činnost profesionálů, dělá to každý člověk, tzn. „Jak aktér, účastník sociálního života rozumí tomu, co dělají jiní lidé, co jiní lidé (jeho současníci a předchůdci) vytvořili, *jak rozumí objektům sociálního světa – především jazyku a symbolům*.”
- Odhlíží od obecných teorií o společnosti a orientuje se na problematiku:
 - *interpretace* lidského chování a jednání; - *symboliky* komunikace v každodenním životě.

Při získávání dat jsou důležité **kvalitativní postupy**.

Alfred Schütz: Rakouský emigrant žijící v USA. Podstatně ovlivnil teoretickou sociologii tím, že zpochybnil tradiční sociologické metody. Silně na něj zapůsobila Husserlova fenomenologie.

Fenomenologická sociologie. Interpretativní sociologie znamená tři odlišné věci: *1. zkušenostní forma zdravého rozumu 2. epistemologický problém 3. speciální metoda sociálních věd*. Sociologie je především zkoumá každodenních lidských aktivit v přirozeném prostředí. Protože bez interpretace není možná komunikace, sociální interakce a kooperace.

Jaký smysl má lidské jednání je třeba objasnit z běžných situací sociálního života. Každý člověk je do životního světa zasazen specifickým způsobem, který odpovídá neopakovatelnosti jeho identity – každý se nachází v tzv. biograficky determinované situaci. Tato situace obsahuje tři základní pozice: *fyzickou, sociální* (tj. sociální status a sociální role v sociálním systému) a *mramní*.

Každý jedinec je vybaven tzv. *příruční zásobou vědění* (příručním balíkem vědění), která je tvořena vědáním, jenž slouží k interpretaci životního světa. Jedná se o základ toho, jak zacházet s věcmi, jak se ve světě vyznat, jak zvládnout situaci a dorozumět se s druhými.

Georg. H. Mead: Americký sociální filosof, který se dlouhou dobu věnoval psychologii a filosoficky se hlásil k americkému pragmatismu. Na jeho názory navazují sociologové zaměřující svoji pozornost zejména na sociální interakci.

Symbolický interakcionismus:

1. Lidé jednají na základě významů, které přiřkládají věcem, jež je obklopují
 2. Tyto významy nejsou vlastností věcí samotných, ale produktem sociální interakce
 3. Významy nejsou stabilní, ale mohou být neustále pozměňovány a redefinovány v průběhu nových interakcí
- „**sociální Já**“ – **SELF**, hraní rolí, gesta, interakce je symbolická a každý se na ní podílí.

Husserlova fenomenologie problematizuje význam objektivní metody poznání. Uvádí do kontextu úvah o vědě a poznání také subjekt, ego. Znalosti o světě jsou výsledkem úvah o vědě a poznání, ale také spontánní, rutinní zkušenosti v žitém světě – *Lebenswelt*. Husserlův návrat k věcem, tedy k tomu co trvá, co se skrývá za ideacemi, tedy konstrukcemi rozumu.

Podstatným rysem lidského poznání:

- je, že je **intencionální**, zaměřené na významné souvislosti
- je, že je **intersubjektivní**, žijeme ve světě interpretovaných významů intersubjektivně sdílených.

6.3 Další významné směry soudobé sociologie

▪ Poststrukturalismus

Představitelé:

Michel Foucault (1926 – 1984), Roland Barthes (1915 – 1980), Jean Baudrillard (1929)

Směr vycházející ze strukturalismu, jehož hlavním znakem je, že struktura určuje specifické znaky prvků. V sociální rovině to znamená, že jedinec je určen strukturou vztahů, které předcházejí jeho formování. Významné postavení v této teorii zaujímá pojem kultura, která:

- se projevuje v praktických činnostech a normách;
- se formuje a fixuje především v jazyce a prostřednictvím jazyka (duchovní kultura);
- je v duchovní oblasti znakově symbolická;
- má základ v typu vztahů, který vyjadřuje strukturu jazyka, pravidel příbuzenství, umění, vědy i náboženství;
- dle Levi-Strausse je založena na principiální totožnosti veškerého lidského myšlení.

Poststrukturalismus rezignuje na myšlenku jedné invariální struktury jako základního vzorce kultury, připouští pluralitu struktur:

- Vše je v neustálém pohybu, vývoji a změnách.
- Jedinci i organizované skupiny jsou vystaveni systémovému tlaku a tak nezbyvá, než rezignovat nebo se postavit na odpor.
- Hledá nové principy racionality tím, že se zajímá o diskontinuitu, o parciální náhodné jevy.
- Zavádí pojem **diskurz** (ve zkratce: verbalizované vědění).

- **Postmodernismus**

Představitelé:

Jean Francois Lyotard (1924-1998), Jacques Derrida (1930)

- Nejednoznačně a kontroverzně používaný pojem sloužící k vyjádření charakteristických znaků současné doby.

- Je reakcí na společenské změny v sedmdesátých letech 20. stol., kdy se začíná hovořit o společnosti kvalitativně nové, o společnosti informační ve které se informace stávají základem pragmatických opatření posilujících efektivitu vyspělých systémů.

- Nový technicistní model společnosti, neponechává velký prostor individuální svobodě rozhodování podle předpokladu nezávislého subjektu svobodně si rozvrhujícího a plánujícího svůj vlastní život.

Moderna je vnímána jako něco nového, moderního což je protikladem k tradičnímu, zastaralému. Vývoj společnosti předpokládá neustálý pokrok.

CÍL: větší blahobyť a větší politické svobody.

Postmoderna je skeptická vůči nadějím podobného typu. Z mnoha nebezpečí pramenících z převahy instrumentálních činností je zde nebezpečí zničení oblasti komunikativního jednání.

7 Poststrukturalismus a interpretativní sociologie

7.1 Michel Foucault (1926 – 1984)

Michel Foucault (15. října 1926 Poitiers – 26. června 1984 Paříž) byl představitelem francouzské intelektuální avantgardy sedmdesátých let, profesorem Collège de France, filozof a psycholog. Byl také historikem filozofie, je považován za představitele filozofického strukturalismu a postmoderní filozofie, historik a teoretik kultury. Jeho dílo se rozpadá do několika období, tradičně je přijímáno dělení na období „fenomenologické“, „archeologické“, „genealogické“ a „etické“.

Narodil se roku 1926 ve městě Poitiers jako Paul-Michel Foucault v rodině chirurga. Po maturitě si jeho otec přál, aby se stal lékařem, ale Paula-Michela zajímal spíše dějepis a literatura. Již v době studia na jezuitské Collège Saint-Stanislas byl zvláštním žákem, ale jeho odlišnost se plně projevila až na pařížské École normale supérieure, kam odešel roku 1945 kde navštěvoval školního psychologa. Několikrát se pokusil spáchat sebevraždu (byl homosexuál a se svou orientací nebyl zcela vyrovnaný). Během studií byl politicky neorganizovaný, ale v letech 1950 až 1953 byl členem komunistické strany Francie, ke které ho přivedl jeho přítel Louis Althusser. Později se z něj však stal vášnivý antistalinista.

Po dokončení studií vyučoval na univerzitě v Lille jako asistent psychologie. V roce 1955 opustil Francii a strávil část svého života v Uppsale, Varšavě a Hamburku. Do Francie se vrátil až v roce 1960 a dokončil doktorát. Vyučoval na univerzitě v Clermont-Ferrand a po celou dobu jeho působení na zdejší půdě byla jeho oficiálním oborem psychologie. Od poloviny 60. let se Foucault angažoval i politicky.

Později přednášel také v USA, Japonsku, Brazílii a Kanadě. Byl také dopisovatelem italského listu Corriere della Sera.

Zemřel roku 1984 během příprav na cestu do Polska a Vietnamu na nemoc spojenou s tehdy ještě prakticky neznámým virem HIV.

Východiska Foucaultovy filosofie:

Jedinec je určen strukturou vztahů, které předcházejí jeho formování. Hledání nových principů racionality, zájem o diskontinuitu. Práce s pojmem diskurz (řízený, regulovaný způsob argumentace, který nemůže být veden donekonečna). Problém tlaku společnosti na jedince.

- o Co jsou patologické jevy, vykázání do určitých míst (viz. Dohlížet a trestat, Dějiny šílenství).
- o Člověk nebyl posuzován podle konkrétních podmínek svého života, ale podle abstraktního modelu lidskosti a humanity (rozumné - nerozumné, normální – nenormální).-
- o Moc jako prostředek prosazování institucionální a duchovní síly idejí, reálně působící, ve své podstatě nevědomá síla.

Díla:

- Psychologie a duševní nemoc - Dějiny šílenství v době osvícenství - Raymond Roussel - Zrození kliniky - Slova a věci - Myšlení vnějšku - Archeologie vědění – Diskurs - Dohlížet a trestat - Je třeba bránit

společnost - Zrození biopolitiky - Dějiny sexuality - Vůle k vědění - Péče o sebe - Sen a obraznost

Dějiny šílenství (francouzsky *Histoire de la folie à l'âge classique*) je kniha od Michela Foucaulta z roku 1961. Tento francouzský filosof se tu dívá na šílenství z mnoha úhlů pohledu. Píše o jeho vzniku, jak ho léčit nebo jak bychom se měli před šílenci chovat. Ukazuje nám, jak se v Evropě od středověku po osvícenství měnil pohled na šílence. Ve středověku takový člověk nebyl nijak vyloučen ze společnosti. V renesanci bylo bláznovství považováno za vášeň. V osvícenství šílenec začíná být vnímán negativně. V tomto období je důležitý především rozum, věda, pokrok a racionalita. Šílení nebo i postižení lidé jsou oddělováni od společnosti.

Právě pro důležitost nástupu rozumu v době osvícenství lze za snahou popsat „dějiny šílenství“ sledovat latentní snahu definovat rozum tím, jak se v dějinách proměňoval pohled na nerozum – nedostatek rozumu – šílenství

V tomto díle se Foucault zabývá nejen šílenstvím samotným a pohledem na lidi považované daným dějinným pohledem za šílence, ale i vývojem koncentračních prostor a léčebných metod určených k resocializaci či odstranění šílenců z dohledu.

7.2 Symbolický interakcionismus

Symbolický interakcionismus začali na počátku dvacátého století rozvíjet američtí sociologové George Herbert Mead (1863 – 1931) a Charles Horton Cooley (1864 – 1924) a dále jej rozpracoval Herbert Blumer (1900 – 1987), Erving Goffman (1922 – 1982), Howard Becker (1944) a další.

Sociologové této školy se méně zabývají sociálními jevy v makrorovině a zabývají se více každodenním chováním lidí a vztahy mezi nimi.

Symbolický interakcionismus vychází z předpokladu, že značnou část chování lidí neurčují pouze objektivní charakteristiky situace, ale význam, jenž lidé těmto situacím připisují.

Tuto ideu vyjádřil W.I. Thomas často citovaným připomenutím „Definují-li lidé situace jako reálné, jsou tyto situace ve svých důsledcích reálné“. Jinými slovy, naše subjektivní interpretace světa do značné míry určují, jak se budeme chovat.

To čemu říkáme „realita“ je ve skutečnosti sociální konstrukt, něco čemu kolektivně věnujeme pozornost a označíme to za reálné, zatímco jiné jevy považujeme za irelevantní. Například ve Spojených státech jsou považováni bílí a černí lidé za příslušníky dvou různých ras, ale předpokládá se, že tyto dvě různé rasy mají mnoho společného. Nicméně o Afroameričanech se často předpokládá, že mají „přirozené“ atletické předpoklady, například pro basketbal. Ve skutečnosti mohou Afroameričané nabývat stejné výšky i síly jako ostatní lidé a pouze menšina jsou atletické superhvězdy. Totéž se týká bělochů. Rozdíly v rámci rasových kategorií převažují nad rozdíly mezi rasami. Protože však věříme, že lidi lze klasifikovat jako „bílé“ a „černé“ a protože věříme, že rozdíly mezi nimi jsou reálné, jsou reálné i ve svých důsledcích.

Symbolický interakcionismus spočívá na několika navzájem propojených východiscích. Lidé, aby se mohli zapojit do nějaké společné činnosti, musí mít nějaké

komunikační prostředky. Komunikujeme spolu prostřednictvím symbolů jimiž nejsou jen slova a věty, ale také gesta a činnosti, které získaly nějaký sociální význam.

Tomu, co chování a události znamenají, se učíme v interakcích i s jinými lidmi, které od nás vyžadují, abychom svoji činnost a její interpretaci přizpůsobili činnostem a interpretacím druhých. Dokonce i naše identita ve smyslu **já** je do značné míry založena na tom, jak vidíme naše jednání se odrážet v očích druhých – Charles Horton Cooley to vyjádřil slovním spojením „odrcadlené já“. Naše já není nikdy stabilní, je podřízeno neustálé redefinici a revizi jakožto výsledek sociální interakce.

Někteří představitelé symbolického interakcionismu načrtli analogii mezi sociálním životem a divadlem v tzv. *dramaturgickém přístupu*. Ten nejlépe vystihuje známá pasáž z „Jak se vám líbí“ W. Shakespeara:

Celý svět je divadlo,
všichni lidé jsou herci,
mají své nástupy a odchody,
jeden člověk hraje mnoho rolí.

Stejně jako ve hře musí na jevišti každý herec hrát nějakou roli, tak každý člen společnosti má nějakou roli vůči ostatním členům (manžel nebo manželka, student nebo učitel).

Stejně jako herci na jevišti hrají svoji roli podle scénáře, aktéři ve společnosti dodržují pravidla přijatelného chování. Mají však v každé roli prostor pro improvizaci. Každý herec předvádí svoji interpretaci, která částečně závisí na tom, jak je role napsaná a částečně na jeho přínosu pro roli, na tom, jak pojmu své role ostatní herci a na tom, jak reaguje publikum, ať už reálné nebo imaginární.

Nicméně, pokud se herci své roli příliš vzdálí, budou pravděpodobně označeni za „devianty“. Každý člověk ve společnosti, stejně jako herec v divadle, hraje během svého života mnoho rolí.

Jiní sociologové v rámci této široké teoretické perspektivy, kteří jsou nazýváni „*etnometodologové*“, nezaměřují svoji pozornost na role, které lidé vědomě hradí, ale na rutinní, všednodenní chování lidí, které se považuje za samozřejmé.

Etnometodologové tvrdí, že cementem společnosti, který ji udržuje pohromadě a umožňuje sociální život, že podloží široce přijímaných ale neuvědomovaných pravidel, která si lidé uvědomí jen když je někdo poruší. Vezměme si jako příklad každodenní pozdravy: „Ahoj, jak se máš?“ „Dobře, a ty?“. Na první pohled se zdají být tyto reflexní promluvy triviální. Ale představte si, co by následovalo, kdybyste je ignorovali.

Kdybyste nepozdravili své kolegy nebo neodpověděli na pozdrav, možná stráví půl hodiny přemýšlením nad tím, zda jste je ignorovali záměrně a jak by se měli zachovat až vás potkají příště. Konformita vůči očekávání a další zvykové chování buduje základní důvěru, která je nezbytná pro všechny sociální interakce.

Jiná oblast nedávného zájmu symbolických interakcionistů je *sociolingvistika*: studium sociálních faktorů ovlivňujících řečové vzorce.

Sociolingvisté tvrdí, že lidé neužívají řeč (a neverbální narážky) jenom ke sdělování informací, ale také proto, aby se umístili ve vztahu vůči ostatním. Nejvíce je zajímá tento „tichý jazyk“. Jakých konverzačních technik například využívají muži, aby si udrželi dominantní pozici vůči ženám?

Proč afroameričané vymýšlejí nová slova, věta a gramatické stavby? Jiní symboličtí interakcionisté se zajímají o *nevědomé znalosti*, nevyslovené porozumění a dovednosti, jichž využíváme, aniž bychom přemýšleli o tom, co děláme a bylo by pro nás těžké to vysvětlit. Například basketbalová superhvězda Michael Jordan ví, jak perfektně nahrát, ale možná by neuměl vysvětlit, jak to dělá. A podobně je tomu s mnoha každodenními dovednostmi.

Klíčové pojmy symbolického interakcionismu jsou: **významy, symboly, interakce, já a role**.

Ačkoli mají mnoho různých oblastí zájmu, zaměřují symboličtí interakcionisté svoji pozornost stejným směrem.

Pro tyto sociology jsou základními otázky typu: „Jak lidé interpretují své sociální scénáře?“ „Jak dospějí ke společnému chápání a nevědomým znalostem?“ „Jak každodenní interakce podporuje a modifikuje sociální definice reality?“

Symboličtí interakcionisté zejména pozorují a zaznamenávají sociální drama do co nejmenších detailů. Zabývají se emocemi účastníků i jejich otevřeným manifestním chováním.

Interpretativní sociologie je řazena do symbolického interakcionismu. Vychází z předpokladu, že člověk zachází s významy a modifikuje je prostřednictvím interpretativního procesu, který užívá v procesu zabývání se věcmi, se kterými se střetává. Mezi základní představitele patří např. Max Weber či Herbert Blumer.

Souhrn

Do popředí sociologického poznání se dostává člověk v síti sociálních vztahů. Strukturní funkcionalismus odpovídá na otázku: „Jak drží společnost pohromadě?“ tím, že lidé (také společenské substrukтуры) spatřují v kohezi společnosti výhody. Umožňuje jim dosahovat cíle v relativně bezpečném prostředí. Ve společnosti tedy panuje konsenzus nad dodržováním základních, domluvených, norem. Teorie konfliktu na uvedenou otázku odpovídá tak, že k domluvě dochází na základě kompromisu vzešlého z konfliktu. Konflikt je tedy přirozenou a zdravou součástí společenského života. Poststrukturalismus si všímá neustálého pohybu ve společnosti a způsobů realizace moci a kontroly ve společnosti. Symbolický interakcionismus a interpretativní sociologie kladou důraz na interpretaci symbolů.

Otázky

Jak vysvětlíte pojmy konsenzus, kompromis?

Vysvětlete pojem diskurz a vědecký diskurz v pojetí M. Foucaulta.

Co je tzv. příruční kufřík vědomostí? Kdo jej formuluje a co vysvětluje?

Literatura

FOUCAULT, M. *Diskurs, autor, genealogie*. [překl.] Petr Horák. Praha : Svoboda, 1994. 115 s. ISBN 80-205-0406-0.

MUCHA, I

. *Texty ze sociologie*. Pelhřimov: Nakladatelství 999, 2001. 223 s.

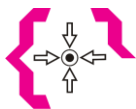
ISBN 80-86391-04-3.

ŠUBRT, J. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie*. Praha: ISV,

2001. ISBN 80-85866-77-3

ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie I*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1275-1

8 Struktura a funkce v sociologických teoriích

Cíle

Vysvětlit význam strukturálně funkcionálních teorií pro pochopení fungování společenského mechanismu. Odlišit kvalitativní rozdíl mezi teorií T. Parsonse a N. Luhmanna.

Pojmy k zapamatování

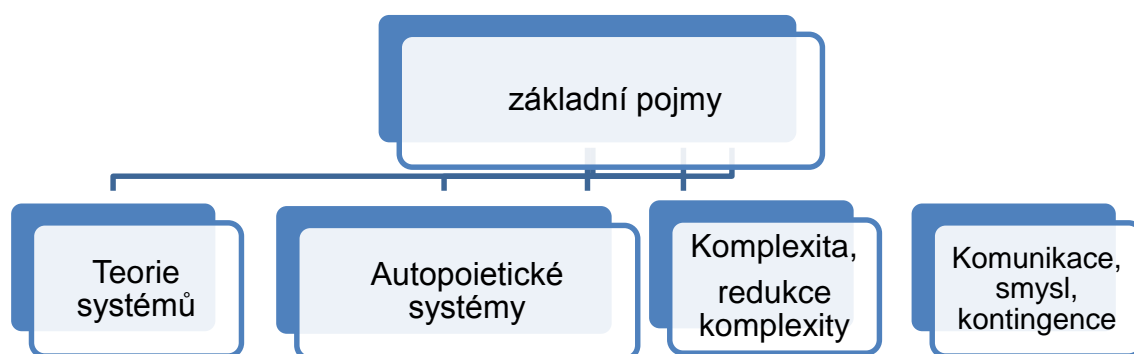
Strukturální (strukturální) funkcionalismus, teorie systémů, pattern variables, AGIL schéma, autopoiesis, redukce komplexity, inkluze, exkluze.

Časová náročnost

4 hod.

8.1 Niklas Luhmann (1927 – 1998)

Německý sociolog, jeden z nejvýznamnějších i nejkontroverznějších myslitelů moderní doby.

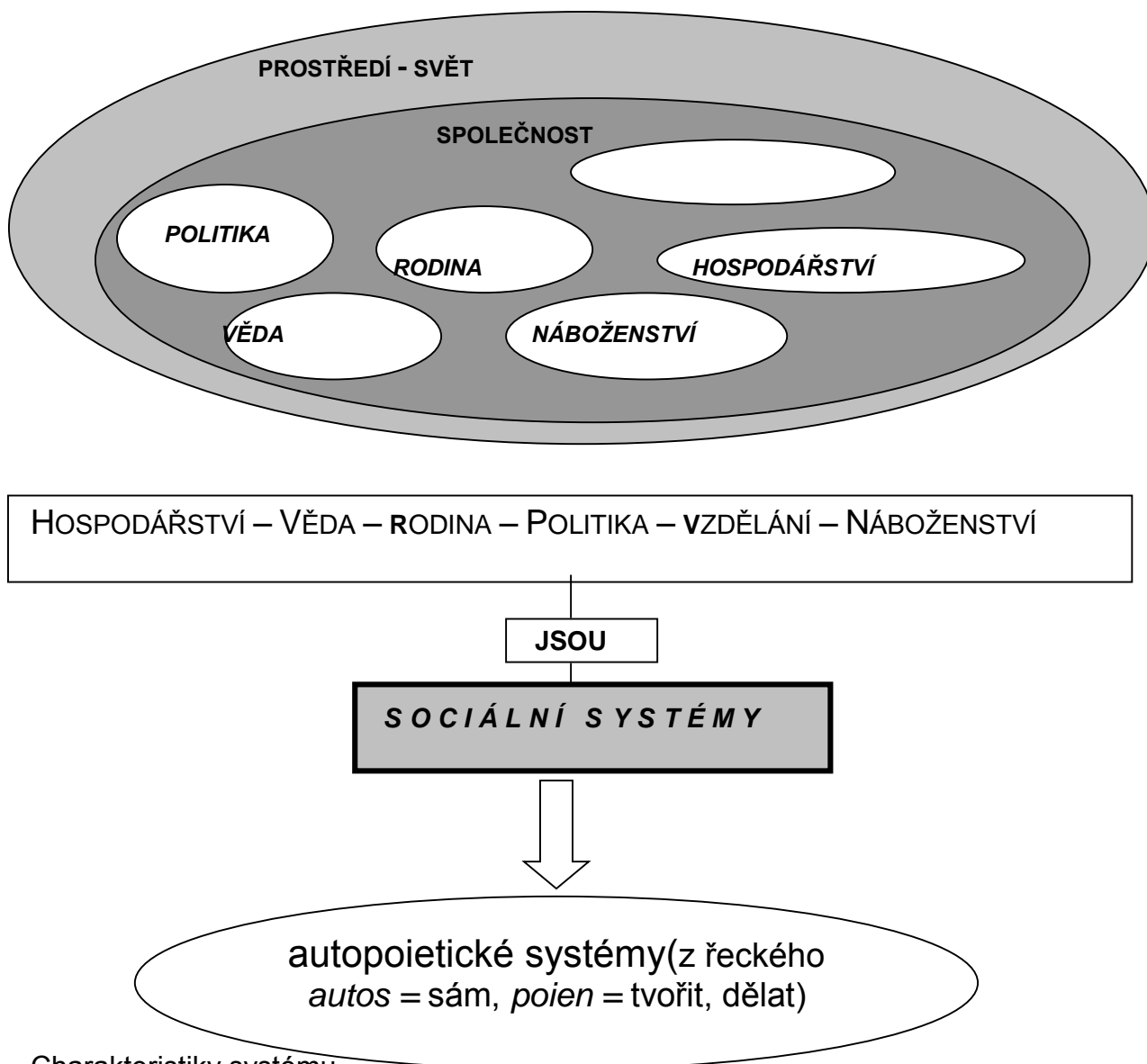
Narozen v Lübecku. V letech 1946 – 1949 studoval práva ve Freiburgu. V letech 1960 – 1961 pod vedením T. Parsonse absolvoval studijní pobyt na Harvardu. V sedmdesátých a osmdesátých letech se zapsal do povědomí odborné veřejnosti v Německu, mj. i svými úspěšně vedenými polemikami s Jürgenem Habermasem.

Při práci na formulaci nové systémové teorie se zpočátku neubráníl Parsonsově vlivu. Byl mu sympatický jeho pokus založit univerzálně platnou, všeobecnou sociologickou teorii na nové, systémové bázi. Z tohoto vlivu se však postupně vymanil.

Je kritikem současné sociologie. Vytyká jí tradiční orientaci – neschopnost patřičně objasnit a vysvětlit procesy, které se odehrávají v moderní společnosti. Opouští přístupy klasiků oboru (Weber, Durkheim, Pareto), a namísto toho předkládá vlastní model sociologické teorie. Prosazuje interdisciplinární charakter sociologie. Snaží se vyvinout vlastní teoretickou řeč (čerpá z ostatních vědních disciplín – kybernetiky a biologie).

Je tvůrcem a reprezentantem systémové teorie (systémového paradigmatu). Luhmannova teorie, vycházející z paradigmatu autopoietických systémů a umožňující popsat vazby a chování vysoce strukturovaných, nezávislých a diferencovaných oblastí moderního sociálního života, nepatří k snadno přístupným a osvojitelným teoriím.

funkcionálně-strukturální teorie systémů

Charakteristiky systému

- ✚ není navenek stabilní;
- ✚ je uzavřený;
- ✚ mají pevné hranice;
- ✚ pohybuje se v prostředí, které poskytuje vždy více možností, než si systém může osvojit a zpracovat

Autopoietický systém – vlastnosti

- ✚ vyvíjí se autonomně, a to tak, že realizuje možnosti, které jsou obsaženy v síti prvků, z nichž je složen;

- ✚ může se vyvíjet bez ohledu na prostředí;
- ✚ neustále reaguje na prostředí i vlastní potřeby;
- ✚ produkuje problémy, které řeší vlastními silami;
- ✚ sám vnucuje vznik a povahu norem, které regulují jeho samovývoj;
- ✚ vývoj probíhá na bázi **redukce komplexity**
- ✚ Samostatné sociální systémy dosahují svých cílů tzv. redukcí komplexity. Komplexita (složitost, mnohotvárnost) v dosahování cílů znamená, že cíle lze dosáhnout mnoha různými způsoby a redukce komplexity je vlastně hledání nejefektivnější varianty k dosahování cílů.
- ✚ sami definují své problémy a řeší je prostředky jim vlastními (právo právními, ekonomiku ekonomickými...)

Nepřímým důsledkem je nejen oslabení zájmu o jedince, konkrétního člověka, jeho motivace jednání, pocity a přání, ale také ztráta zájmu o tradici, kulturní rozdíly, o odlišné mentality národní, etnické, či jiných skupin.

Komunikace – prostřednictvím ní je skutečně vytvářena sociální realita.

Je základní jednotkou sociálních systémů – ne individuální aktéři!

Jde o komunikaci jako takovou, ne o komunikující lidi.

Média – evoluční vymoženost, která transformuje nepravděpodobnost komunikace na pravděpodobnost.

Např. *pravda, láska, peníze, moc, náboženská víra nebo její sekularizovaná forma*

„základní hodnoty“

Pojmové opozice: *pravdivé/neppravdivé, válka/mír/, muž/žena, dobro/zlo*

Veškeré poznání povstává z rozlišování a v konečnosti je založeno na paradoxu.

Sociální integrace:

↳ **inkluzivní**

↳ **exkluzivní**

Inkluzivita příslušníků společnosti v rozličných autonomních systémech, ekologická integrace systému společnosti do svého přirozeného prostředí

Exkluzivita lidé jsou vyčleňováni z jednotlivých autonomních společenských systémů, mají snížené šance na vzdělání, politická práva, lékařskou péči, právní ochranu → získané deprivace z vyčlenění ze společnosti jsou pak důvodem současné krize společnosti.

Souhrn

V Parsonsově koncepci vyvstává jako základní otázka uchování struktur a integrace systému. Pro Luhmanna je klíčovým hlediskem funkcionální diference.

Otázky

Vysvětlete jednotlivé znaky strukturního funkcionalismu ve vztahu k současné společnosti, k současnému žitému životu (např. jak konkrétně je dosahováno stavu dynamické rovnováhy v politickém systému).

Jaké nacházíte odlišnosti mezi Parsonsovou a Luhmannovou koncepcí společnosti?

Literatura

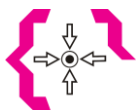
LUHMAN, N. *Sociální systémy: Nárys obecné teorie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 549 s. ISBN 80-7325-100-0.

MUCHA, I. *Texty ze sociologie*. Pelhřimov: Nakladatelství 999, 2001. 223 s. ISBN 80-86391-04-3.

ŠUBRT, J., a kol. *Soudobá sociologie 1*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1275-1

ŠUBRT, J. (ed.). *Talcott Parsons a jeho přínos soudobé sociologické teorii*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1239-9

9 Charakteristiky moderní společnosti

Cíle

Cílem této kapitoly je vysvětlit proces modernizace odehrávající se od průmyslové revoluce. Ujasnit pojmy moderna, modernita, postmoderna. Seznámit s dalšími procesy probíhajícími v současné době jako je masová společnost, masová kultura, masová komunikace, globalizace.

Časová náročnost

4 hodiny

Pojmy k zapamatování

moderní společnost, modernita, moderna, teorie modernity, teorie moderny, předindustriální společnost, individualizace, generalizace, sociální kontrola

9.1 Teorie modernity a teorie modernizace

V sociologii nalézáme řadu pojmů, které se interpretují velmi širokými vymezeními. Jedny z nejfrekventovanějších jsou pojmy moderna, modernita, přídavné jméno moderní. Vysvětlíme tedy příslušné pojmy s upozorněním, že důležité je pochopit smysl a logiku období od průmyslové revoluce včetně aktuálních trendů ve společenském životě.

Teorie modernity

je tvořena velkými a poměrně abstraktními myšlenkovými systémy, ve kterých dominuje snaha teoretiků objasnit povahu moderní společnosti v protikladu k tradičním společnostem a pojmenovat síly, které stály u vzniku modernity a popsat procesy, skrze které se tato nová fáze v lidských dějinách zformovala.

Dále zpětně vysvětlit, co se v moderní době přihodilo se společností a jaké změny v ní dále probíhají.

Nejednou tyto úvahy obsahují skeptické názory na to, kam modernita jako celek směřuje, zda se jí podaří zvládnout rizika a hrozby.

Teorie modernizace

vznikají jako politicky motivované projekty, úkolem je zdůvodnit intervence do společnosti s cílem podpořit v ní určité změny.

Změna má být cíleně vyvolána. Teorie modernizace nepochybují o žádoucnosti změn, které propagují.

Teorie modernizace je zaměřena na dvě oblasti: 1) na stanovení žádoucího stavu, k němuž by měly společnosti dospět 2) hledání aktéra (ů), kteří tyto změny provedou.

9.1.1 Důsledky modernizačních procesů

Při vnímání tradiční kontra moderní společnosti, dochází ke zvláštnímu optickému klamu, který brání pochopit povahu modernizačních procesů.

PROČ? Protože tradiční společnosti jsou chápány jednoduše, bez přihlídnutí k jejich obrovské různorodosti v čase i v prostoru. Dále se také přehlíží, že proces homogenizace společnosti a kultury je spojen až s modernizací.

Paradoxem se tedy stává skutečnost, že ačkoli je modernita výrazem svobody výběru, přesto však předepisuje všem společnostem jedinou možnou cestu s perspektivou jediného možného vyústění. Ekonomická a sociální struktura všech moderních společností má být ve skutečnosti totožná, právě tak, jako psychické a motivační nastavení jejích členů.

V modernizačním procesu spatřujeme **tři hlavní stadia** vývoje modernity:

1. Výchozí fáze modernity (liberální modernita) – konec 18. a první dvě třetiny 19. stol. (většina obyvatel tvoří vykořeněné a neplnoprávné masy)
2. Organizovaná modernita – sklonek 19. stol. a první dvě třetiny 20. stol.
3. 3. fáze (individualizace, emancipace) od poslední čtvrtiny 20. stol.

Zároveň s fázemi vývoje se objevují **dvě odlišné** interpretace vývoje moderní společnosti:

- Diskurs osvobození - zdůraznění emancipačního charakteru modernity oproti společnosti tradiční. Moderní poměry osvobozují od pověr, despotismu starého režimu.
- Diskurs kontroly a dohledu – disciplinizace – masová manipulace vědomím občanů, nové, skryté a nenápadnější, o to však účinnější a všudypřítomnější formy moci.

S vývojem moderní společnosti se objevují další charakteristiky:

- Individualizace přináší více svobody a pocit autenticity, zároveň však pocit nejistoty, riziko osamění a pocitu odcizení
- Generalizace – nová forma organizování společnosti přináší vyšší efektivitu a vnáší vyšší stupeň racionality do všech lidských činností, zároveň v sobě skrývá nové formy dohledu, účinnější způsoby manipulace a kontroly lidského jednání a myšlení
- Proces globalizace
- Nástup společnosti sítí (nahrazení velkých formálních, vysoce centralizovaných a byrokratizovaných organizací pružnými, pohyblivými a měnlivými sítěmi)
- Krize sociálního státu

9.2 Charakteristiky tradiční a moderní společnosti

Předindustriální společnost – hlavní znaky:

- je to tradiční společnost
- dominuje zemědělství, svázanost s přírodou
- převaha náboženství, tradice, rituály
- rozvoj samostatných oborů, růst celkového ekonomického i osobního bohatství
(čím větší bohatství, tím více privilegií a práv)

- substanciální racionalizace - schopnost posoudit, zda naše kroky vedou k cíli
 - cíl: chovat se v zájmu druhého člověka a nepoškodit jej
 - neexistence monopolů → konkurence mezi sobě rovnými
- Uvedené charakteristiky porovnejte s Tönniesovým rozdělením společnosti na gemeinschaft a gesellschaft.*

Společnost moderní – hlavní znaky:

- Industrializace je proces, během něhož dochází ke změně společnosti (z tradiční na moderní)
- industriální společnost, průmyslová společnost, společnost vědění (Liessmann)

Změny:

- manufakturní výroba se mění na dělbu práce → roste produktivita práce
- růst produktivity → lidská práce je nahrazena výrobními prostředky objevuje se fenomén nezaměstnanosti
- rozvoj obchodu a plavby
- pokrok v různých vědních oborech
- vynález parního stroje (18. stol.)
- objev elektrického proudu (19.- 20. stol.)
- rozvoj informačních technologií (konec 20. stol.)
- průmyslová revoluce je takovým specifickým pohybem výrobních sil, kterého se účastní všichni členové společnosti → netýká se jen nějaké úzké skupiny (x tradiční společnost: převrat prováděla určitá třída na úkor jiných tříd)
- stát je schopen zasahovat do života domácností (sociální dávky)
- stěhování se do měst za prací → vznik aglomerací → rozvoj infrastruktury
- existence úzké jednoty mezi potřebami společnosti a zájmy jejích členů
- ekonomická nejistota
- trh se přesunuje do centra zájmu
- zrod světa je vykládán vědecky → nehraje takovou roli náboženství
- formální (technická) racionalita – návod k použití, který nám říká, jak být úspěšný bez ohledu na druhé
- doba emancipace a osvobození člověka → individualizace člověka
- Moderní společnosti se zpravidla rozvíjejí na půdorysu centralizovaných národních států

Další zdroje radikální proměny společnosti – generalizace trhu

Skutečná hranice mezi tradiční a moderní společností je poměrně ostrá a je vyznačena radikální přeměnou instituce trhu. V ekonomickém životě tradičních společností hrál trh podstatně jinou roli, obchod sloužil ke směně malého množství výrobků, přičemž jednotlivé trhy tvořily malé ostrůvky propojené jen minimálně. Oblast ekonomiky se v tradičních společnostech neustavila jako samostatný systém, to nastává až v moderní společnosti, kdy se roztroušené a izolované trhy transformovaly do podoby komplexního a seberegulujícího se systému. Zcela zásadní význam měla přeměna práce a pudy ve zboží.

V tomto období registrujeme vznik národních trhů v důsledku mohutné intervence státní moci, která společnosti vnutila tržní organizaci z důvodů mocenských.

Trh se stal regulátorem ekonomiky, což poznamenalo strukturu společnosti.

V rovině mocenské praxe dochází k nahrazení stavovského členění rozdělením na třídy (viz. stratifikační systémy). Tato změna s sebou přinesla emancipaci trhu.

9.2.1 Ulrich Beck – interpretace moderní společnosti

Ulrich Beck (1944) je významným současným německým sociologem. Ve své práci se zabývá důsledky modernizace, zvláště se zaměřuje na proces globalizace a individualizace. Jak je patrné z názvu jeho nejznámější knihy *Riziková společnost* zabývá se také riziky současného světa. Beck upozorňuje na rizika moderní společnosti v několika rovinách. My se zaměříme především na individuální důsledky modernizace.

Mottem pro Beckovskou pojmávanou individualizaci může být výrok jiného, amerického sociologa Anthony Giddense: *...Například většina práv a výhod sociálního státu je určena spíše jednotlivcům než rodinám. V mnoha případech předpokládají zaměstnanost. Zaměstnanost zase zahrnuje vzdělávání a obojí dohromady mobilitu. Lidé jsou pak těmito požadavky pobízeni chovat se jako individuality: plánovat a utvářet se jako individuality. (A. Giddens: Třetí cesta)*

Důsledky a rizika přeměny tradiční společnosti na moderní

Objevuje se problém odosobnění, který se projevuje tak, že společnost usiluje o úspěch, vyšší efektivitu, růst profitu, nerespektování zájmu ostatních lidí (formální racionalita).

Konec tradiční rodiny – prioritou není péče o děti, ale ekonomická aktivita jedinců. V rodině dochází k oslabování skutečně svobodných rozhodnutí pod tlakem vnějších faktorů (trh práce aj.) → rozmach životního stylu tzv. singles: lidé bez rodinných závazků, kteří mohou činit více svobodných rozhodnutí.

Pro moderní industriální společnost bylo právě město symbolem pokroku a pro masu venkovské populace byl přesun do města výrazem sociálního vzestupu. Ve 2. pol. 20. st. se však exodus do měst ve vyspělých zemích zastavuje či zpomaluje, neboť venkov se jako lokalita k sídlení stává atraktivnější pro ty, kteří si to mohou dovolit.

Zaznamenáváme celosvětově sílící proud konfliktů a naračního nedorozumění. Moderní vývoj přináší nebezpečně vysokou míru disciplinace a manipulace s lidmi a jejich potřebami. Osvobození individuů z tradičních pout znamená jejich vystavení státní moci.

Riziko anomie není zažehnáno o nic více než riziko vzniku nových forem autoritativních režimů, jež je s rizikem anomie úzce spojeno.

V procesu modernizace byl spatřován nástroj, jenž spolehlivě odstraňuje nebezpečí, jež hrozila společnosti tradiční (hladomory, epidemie,...).

Takovéto účinnosti nástrojů byla věnována taková pozornost, jíž se tolik nedostávalo rizikům novým, jež plodí samotná moderní společnost svým fungováním. Společnost vedena vidinou stálého zvyšování svého výkonu (ekonomického růstu) aneb žít si v blahobytu nadměrně zatěžuje své prostředí

Zátěž se kumuluje a stále více se vymyká předvídatelné kontrole.

Tržní růst, pasivní demokracie a konzumní styl života vznikly v různých historických souvislostech, dnes se však prolínají a ve svém negativním působení na životní prostředí se navzájem umocňují.

Sílí snahy dosáhnout, udržet a maximalizovat blahobyt.

Jestliže 19. st. bylo ve znamení společnosti nerovnosti, dnes nastupuje společnost nejistoty.

Nejistotu a obavy přitom budí tytéž technologie, které se podílely na zatlačování bídy a umožnily demokratizaci konzumu, což se stává kontraproduktivní. Nová technologická rizika zpravidla ohrožují i ty, kdo se pohybují v symbolickém světě individualismu, což vede ke globalizaci nejzávažnějších rizik (oteplování, ozónová díra, desertifikace aj.).

Rizika a strach s nimi spojený problematizují samotné základy legitimacy moderní společnosti.

Společenské subsystémy se staly systémy autopoietickými – tedy zcela samostatnými, samo se tvořícími, samo regulujícími (viz. systémové teorie Luhmann a Parsons).

Díky autonomii těchto sektorů přestalo být možné zasahovat z politických pozic do oblasti vědy, hospodářských aktivit.

V době, kdy nové technologie plodí obrovská rizika, přestává být zmíněné vymezení subsystémů funkční.

Novým rizikům společnost není schopná účinněji čelit. Omezuje se na to, že je úředně eviduje, komerčně využívá či politicky bagatelizuje. Výsledkem je vznik systému institucionalizované nezodpovědnosti, kdy stačí, aby příroda byla poškozována v rozsahu úředně povolených předpisů a norem.

Problém sociální kontroly

Urbanizace přispěla k rozbití tradičních komunit a vytvořily se tak prostory s extrémně nízkou sociální kontrolou.

MS dokázala prolomit strnulé kontrolní mechanismy, které spolehlivě chránily členy společností tradičních před inovativním jednáním.

Prudké sociální pohyby vyvolávají zároveň s možnostmi emancipace též větší pocit nejistoty v důsledku pádu stavovských jistot a rozvolnění řady tradičních pospolitních vazeb.

Výsledkem je přízrak společnosti masové, která je svéráznou kombinací hromadné konformity a nekontrolovatelnosti.

Konzum jako azyl

Obavy Ulricha Becka doplníme postřehy našeho sociologa Jana Kellera, který se také zabývá důsledky modernizace právě ve sféře ochrany životního prostředí a konzumu.

Jan Keller ve své knize *Až na dno blahobytu* uvádí, že lidé byli vytrženi ze svých přirozených komunitních vztahů a jejich život ztratil bezprostřední kontakt s rytmem přírody. Velké a sociálně nepřehledné organizace, které sledují cíle, které jedinec sám neformuluje ani nekoriguje. Efektivita fungování celku je založena právě na naprosté osobní indiferentnosti (lhostejnosti).

Paradoxem doby je, že ekonomický růst nedokáže automaticky redukovat chudobu. Byl zaznamenán nárůst počtu absolutně chudých. Výsledkem je, že dnes žijí na pokraji smrti hladem v rozvojových zemích tolik obyvatelstva, kolik ho v polovině 19. st. obývalo celou planetu.

5.2.2 Přínos Jürgena Habermase k pochopení modernity

Jürgen Habermas (1929)

Nejvýznamnější představitel poválečné generace badatelů řazených k tzv. frankfurtské škole.

Je stoupencem kritické teorie, podle níž má věda nejen popisovat a vysvětlovat, nýbrž také *interpretovat hodnotícím způsobem*.

Je (jako jiní představitelé frankfurtské školy Adorno, Horkheimer, Marcuse) ovlivněn Marxem, vždy pokládal část marxismu čteně učení o revoluci za neaktuální a historicky vyvrácenou.

Do své kritické teorie zakomponoval a přetavil myšlenky Marxe, Horkheimera, Adorna, Marcuseho, Webera, Meada, Durkheima, Schütze, Parsonse a Luhmanna.

Teorie komunikativního jednání:

Východiska:

- Weberova „rozumějící sociologie.“
- Soužití lidí závisí na existenci alespoň minimálního intersubjektivního souhlasu, to také souvisí s touhou člověka žít v souladu s příslušníky svého druhu a zde je komunikace primární.
- Člověk tedy má zájem o zachování *nenarušené* komunikace, touží po překonání *komunikačních poruch*.
- Příčiny poruch mezilidského dialogu spatřuje ve společensko-mocenských poměrech, které vedou k takovým jevům jako deklasování, utlačování, zbavování svéprávnosti ovládaných, ignorování jejich zájmů vládnoucími (tady lze použít za příklad současnou situaci ožívání extremismu – to je také narušená komunikace)
- Habermas také zdůrazňuje, že je potřeba **chránit společnost** přede praktickými důsledky manipulace ze strany sociálních techniků (je nutné se emancipovat od společenského nátlaku a komunikovat o společenských normách a cílech).

Pojem „**komunikativní jednání**“ vymezuje Habermas vzhledem ke specifickým typům jednání (tyto tři typy je nutné chápat jako jednostranné, hraniční případy komunikativního jednání):

1. Teleologické jednání: zaměřené na dosažení nějakého cíle. Je to vlastně slovní doprovod jednání, které sleduje své vlastní účely
2. Normativní jednání: orientované na společné hodnoty, jde zde o vyslovení již existující normativní shody
3. Dramaturgické jednání: vztahuje se k sebezprezentaci před publikem
V komunikativním jednání jde primárně o problém dorozumění/porozumění

Každý, kdo komunikativně jedná, vznáší (dle Hab.) čtyři požadavky platnosti:

1. Pravdivosti
2. Správnosti (ve vztahu k normám)
3. Věřohodnosti (upřímnosti)
4. Dorozumění

Komunikativní jednání probíhá v rámci symbolicky strukturovaného sociokulturního životního světa (*Lebenswelt*). Ten je tvořen třemi strukturálními komponentami:

1. Kulturou (zásobárna vědění, ze které účastníci komunikace čerpají interpretace)

2. Společností (legitimní řády, prostřednictvím nichž se reaguje na příslušnost k sociálním skupinám)
3. Osobnostmi (kompetence, které subjekt činí schopným jednat, vlastní identita)

Dvoustupňový model společnosti

Je založen na dualistické koncepci – na teorii jednání (životní svět) a systémové teorii (systém).

Obě části jsou na sobě závislé – systémová oblast je závislá na tom, co se děje v životním světě (jednání a osudy jednotlivců, rozumějící sociologie Weber). Životní svět je závislý na systémové oblasti, neboť v ní se produkují prostředky pro jeho materiální reprodukci.

Mohou se také dostávat do vzájemného konfliktu – např. když peníze jako mechanismus systémové integrace přesahují do životního světa a zde blokují mechanismus dorozumění.

Je zřejmé, že Habermas používá ke konceptu životního světa jak procesy v sociálním jednání dle Webera, tak i systémovou teorii Luhmannovu. S Luhmannem také velmi čile komunikoval a kritizoval jeho teorii, zejména proto, že není s to dostatečně objasnit procesy utváření sociálního systému (nepřijímá myšlenky autopoiesis), protože nebere v úvahu komunikativní jednání v kontextu životního světa.

Vykolejení moderny:

Kořeny v kapitalistickém charakteru západní cesty modernizace, v níž dominují imperativy akumulace kapitálu a mzdy, které si vynutily přednost kognitivně-instrumentální racionalizace před morálně-praktickou a esteticko-praktickou racionalizací a životní svět podřídily požadavkům hospodářství a správy.

Dvě období vývoje kapitalismu:

-liberálně kapitalistické – stát nezasahuje do hospodářských procesů. Rozpor mezi systémem a životním světem kolonizovaným prostřednictvím média peněz.

-pozdně kapitalistické – dochází k propojení systému ekonomického se systémem politickým – korekce tržních mechanismů, sociálně politická opatření státu

9.3 Charakteristika postmoderní doby

Moderní doba dala vzniknout postmodernismu, který na ní reaguje, odmítá její postoj k životu, světu. Pojem postmoderní se poprvé objevil ve 30. letech 20. století, avšak k intenzivnímu rozvoji postmodernismu došlo až v létech sedmdesátých. V 80. letech je postmoderní doba již rozvinuta a v plném běhu. Postmodernismus převedl teorii literárního dekonstruktivismu - text získává význam, až ve chvíli kdy, k němu přistupuje čtenář, tedy výkladů je tolik, kolik je čtenářů - na celý svět.

Teoretici vidí příčinu vzniku postmoderní doby v příchodu informační doby. Informační doba namísto výroby zboží, typické pro moderní dobu, přešla k výrobě informací. Symbolem moderní doby byla továrna, kdežto u informační doby to je počítač. Informační společnost funguje na základě komunikačních sítí obepínajících celou zemi, namísto centralizovaného řízení doby moderní. Komunikační sítě umožňují přístup k informacím odkudkoliv na světě a to ihned, což z celého světa dělá jednu globální obec.

Ústřední větou postmodernismu je „*Všechno je rozdíl*“. Postmodernismus představuje *konec jednoho univerzálního pohledu na svět*, vyznačuje se

relativismem a pluralismem. Odmítá klasické pojetí pravdy, jako shodu tvrzení s objektivní realitou, poněvadž pravda vzniká, až kontaktem jedince se svým okolím, pro každého je tedy jiná a je společensky podmíněná. Postmodernismus důvěřuje citům a intuici stejně jako rozumu. Poznání nepokládá za objektivní, úplné, ani ve své podstatě za dobré. Odklání se i od víry v nutnost pokroku a přináší pesimistické nahlížení světa. Jedinci pocítují nutnost spolupráce s přírodou na místo jejího ovládní. Svět pokládá více než za mechanický, za historický a vztahový. Objektivní není ani práce badatelů, nýbrž je historicky a kulturně podmíněna. Skutečnost je neurčitá, relativní a spojená s účastí všech. Postmoderní společnost je komunální společností, ve které společenskou jednotkou není jedinec, ale společenství a existuje zde nutnost společenského rozhodnutí, namísto souboru jednotlivých rozhodnutí. Jedinec není pokládán za nezávislého, nezaujatého a rozumového, je vnímán v rámci přírody a společnosti.

Postmodernismus není pouze intelektuálním postojem, nýbrž se projevuje v celém kulturním světě i životě společnosti.

Budeme-li hledat v sociokulturním prostoru záležitost, komunikační prvek, který vstupuje do života každého z nás a velkou měrou ovlivňuje naše postoje, rozhodně budeme jmenovat televizi. Teoretici někdy označují televizi za nejvýstižnější obraz postmoderní doby, poněvadž naplňuje ve svém stylu práce hlavní rysy postmodernismu. Televize slučuje neslučitelné. Stírá rozdíl mezi přítomností a minulostí, místním a vzdáleným, mezi skutečně významným a triviálním a především mezi fikcí a skutečností. Lidé uvěřili, že televize předkládá samotné skutečné události bez výkladu, úpravy či komentáře. Stala se „reálným světem“ a televizní reportáž získala postavení měřítka skutečného života. Spolu s dalšími nejmodernějšími médii je přímo symbolem postmoderny a je hlásnou troubou personalizace.

Souhrn

Pochopení rozdílů mezi tradiční a moderní společností dáva pochopit gigantičnost přeměn společnosti a tím i osudů jednotlivců v období od průmyslové revoluce. K posouzení obou typů společnosti je dobré se vrátit k Tönniesovu vymezení Gemeinschaft a Gesellschaft.

Otázky

Ve společenském vývoji dochází k převratovým dějinným zvrátům, které mají podobu dlouhodobých společenských proměn. Jaké společenské proměny jsou příčinou přechodu tradiční společnosti ve společnost moderní?

Najdete v textu dvě interpretace vývoje moderní společnosti a vysvětlíte je?

Vzpomenete si na alespoň pět charakteristických rysů moderní společnosti.

Jaké změny pozoruje U. Beck u moderní rodiny?

Vysvětlíte Habermasovu teorii komunikativního jednání a pojem Lebenswelt.

Literatura

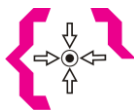
BAUMAN, Z. Individualizovaná společnost. Praha: Mladá fronta, 2004. 290 s. ISBN 80-204-1195-X.

BECK, U. Riziková společnost. Praha: SLON, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6.

KELLER, J. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-66-3

MUCHA, I. Texty ze sociologie. Pelhřimov: Nakladatelství 999, 2001. 223 s. ISBN 80-86391-04-3.

10 Globalizace jako multifaktoriální proces

Cíle

V této kapitole je věnována pozornost celosvětovému procesu, který je spojen s modernizačními tendencemi, plně se rozvíjejícími po druhé světové válce. Cílem je upozornit na faktory globalizace, zejména ve vztahu k multikulturním přenosům životního stylu.

Časová náročnost

4 hodiny

Pojmy k zapamatování

Globalizace, glocalizace, masová společnost, masová média, migrace, riziková společnost

10.1 Charakteristiky globalizace

Motto:

„Globalizace je jako bůh Janus – bůh s jedním tělem a dvěma tvářemi“

Globalizace je jevem ambivalentním, (vnitřně rozporuplným a mnohoznačným). Proč? Protože, jako mnohé v lidské společnosti, přináší současně užitek a současně i těžkosti a problémy:

+ Pozitivní na globalizaci je růst objemu obchodovaného zboží, růst životní úrovně, rozvoj informačních a komunikačních technologií, vyšší rozsah služeb, uspokojení potřeb zákazníků.

- Negativem je přetrvávající chudoba 1/3 – 2/3 lidstva, obecný pokles důvěry v praktikovanou demokracii. Ztráta národních kulturních identit, omezení státní (zejm. ekonomické) suverenity, nekontrolovaný vzestup moci nadnárodních společností, ekologická devastace Země.

Možná vymezení globalizace:

Pojem „globalizace“, pod kterým je možno chápat činnost, proces nebo jednání, kterým se cosi stává celosvětovým. Začal od 70. let dvacátého století.

OECD ji definuje jako proces, který zvyšuje vzájemnou závislost trhů a výroby v různých zemích díky dynamice obchodu se zbožím a službami, technologií a mobility kapitálu

P. Dicken ji definuje jako proces internalizace, turbulence, těkavosti a zranitelnosti ve světě rostoucí komplexity a vzájemných spojení.

Globalizace vyjadřuje vzrůstající kompresi zdánlivě nestlačitelného světa, zmenšování vzdáleností a zkracování času.

Ovlivňuje rozvoj nadúzemních vztahů mezi lidmi, díky kterému jako by fyzikální zeměpis pomalu ztrácel smysl.

Kategorický imperativ globality zní: *Cokoli činiš, čiň s ohledem na potřeby celého světa.*

... má za následek, že vzdálené skutečnosti, ať již ekonomické nebo jiné, nás ovlivňují mnohem příměji a zejména bezprostředněji, než tomu bylo v minulosti. (Mezřický)

... jedna jediná jistota současnosti i blízké budoucnosti – jistota nejistot (Suša)

... riziko a strach – rizika se kvalitativně i kvantitativně liší od rizik minulosti – jsou totiž průmyslově vyrobená

... rizika mají tendence růst s růstem závislosti na technice a technovědě, což se projevuje pohodlným spoléháním lidí na abstraktní systémy („ono to nějak dopadne“, „ono se to vyřeší, „on to někdo vymyslí“)

... spirála ohrožení

Ulrich Beck chápe rizikovou společnost jako společnost reflexivní, (sebe)kritickou, která si sama sebe uvědomuje jako riziko a problém. Globalizace je sociálním procesem v souhrnu neřízeným a spontánním, který jako celek není řízen žádnou racionální ani duchovní silou, může vést k nezamýšleným důsledkům – těžko lze prognózovat její vývoj.

Globalizace (na rozdíl od univerzalizace) není záměrem, ale primárně je souborem globálních efektů, notoricky nečekaných a nezamýšlených. (Petrušek)

Sociologický pohled na globalizaci

Globalizace neměří všem stejným metrem – svědčí zejména připraveným s dostatečným kapitálem, ostatním se výdobytky globalizace vzdalují. (Keller)

Příležitosti a plody globalizace jsou rozděleny nespravedlivě a nerovně: moc a bohatství se soustřeďuje ve vybrané skupině lidí, národů a nadnárodních společností, zatímco ostatní jsou odsunuti na okraj. (Vítek)

Beck rozděluje vrstvy v globálním světě:

Vítězové globalizace (ekonomický úspěch a pravděpodobnost maximalizace zisků)

Výkonná elita (úzce spojena s vítězi, pracuje pro ně, vzdělání flexibilní, všestranně gramotní, slušná životní úroveň)

Porážení (lidé citelně zasaženi zánikem pracovních míst /zejm. méně kvalifikovaných/, díky svému neúspěchu na trhu práce jsou tito nepotřebí a nadbyteční odsouzeni k přežívání v marginalitě) (Pongs)

Charakteristika globalizace:

Giddens ji označuje jako proces rostoucí vzájemné závislosti ve všech oblastech společenského života. Svět se v jejím důsledku stává v rozhodujících aspektech jediným sociálním systémem, který je výsledkem rostoucích vazeb vzájemné závislosti. Tato závislost dnes ovlivňuje skutečně každého.

Sociální, politická a ekonomická spojení, která překračují a boří hranice mezi zeměmi, ovlivňují osudy všech lidí, kteří v těchto zemích žijí. Proto je

globalizace termínem pro označení rostoucí vzájemné závislosti světové společnosti.

Giddens dále vymezuje 2 hlavní rysy globalizace:

1. Vzájemná závislost (vzájemná propojenost) všeho a všech ve světovém prostoru, ne každý má z toho prospěch.
2. Mobilita (změny) týkající se každého a všeho, ne každý z nich však má prospěch (vítězové /mobilní globální/ a poražení /zakořenění lokální/).

Faktory ovlivňující vznik a vývoj globalizace:

Na výše zmíněné přeměně vedoucí celosvětové závislosti, kdy se svět stává „jedinou výrobní halou a jediným supermarketem“ nebo „jedinou velkou burzou“ či „jediným velkým kinem promítajícím jediný unifikovaný film“, se především podílely následující tři faktory:

- I. Volný a liberalizovaný obchod (způsob jak se vyvázat z lokality – peníze)
- II. Snadná a dostupná komunikace „kdo není na Internetu, ten jakoby ani nebyl“
- III. Snadná a levná doprava

Giddens shrnuje rozporuplnost globalizace velmi trefně:

„Je to nevyhnutelné stadium vývoje společnosti, je nemoudré se jí bránit. Lze ji interpretovat jako sebepohánějící, setrvačný a těžce kontrolovatelný sociální proces, ale ne jako přírodní zákon – je dílem lidí.

Její „novost“ zapřičiňuje minimum zkušeností s problémy, které přináší, což s sebou nese nezbytnost nového způsobu uvažování o ní i o nás samotných.

Není správné ztotožňovat ji pouze s westernizací či amerikanizací planety. Je přirozeným důsledkem dynamiky moderní společnosti založené na idejích tržního hospodářství a volného obchodu.“

10.2 Sociologie cizince

Jedním z důsledků globalizace je vysoká míra migrace. Nejsilnějšími migračními proudy jsou ekonomičtí migranti. Tedy skupiny lidí, kteří odcházejí ze své země pro nedostatek pracovních příležitostí a sociálně a hospodářsky slabě zajištěného života ve své zemi. Cizinec je člověk se zvláštním sociálním i psychologickým statutem.

- Svět je vnímán jako multikulturní, v jednotlivých zemích přivykáme multietnicitě. Obojí spojujeme s pojmy „jiné“, „jinakost“, „cizost“
- Bauman - v moderním velkoměstě žijí cizinci všude okolo nás; současný svět je světem „univerzální cizosti“ – nový typ cizinců, většinu lidí, s nimiž sdílíme prostor, neznáme, nemáme s nimi žádné vztahy
- Cizinec ztělesňuje „jinakost“ ve společenských vztazích, ať pro svoji národnost, rasu či životní styl
- Simmel: *Usazení, tuzemci, ti, kteří někam patří, se neliší od vyobcovaných a ztracených či od bezdomovců, jenom o tom zatím nevědí.*
- Schütz: vychází z pojetí Husserlova „*životního světa*“ = svět naší každodennosti. Je pro nás důvěrně známý (styk se svými bližními). Pro

orientaci slouží „příruční zásoba vědění“ – obsahuje poznatky zděděné z minulosti i poznatky současné (získané socializací, jazykem, učením...)

- Pro člověka, který opouští svou kulturu, ztrácí příruční zásoba vědění svoji platnost, přestávají platit i všechny návody pro pochopení a orientaci v životním světě
- Cizinec nové kultuře nerozumí a ani jemu není rozuměno.
- ✚ Klíčové otázky, na které zejména se koncentruje dnešní sociologie:
 - a) jakým způsobem, kdy a kde se s cizinci ve společnosti setkáváme
 - b) jak cizince vnímají ostatní lidé, ti, kteří jsou „doma“
 - c) jaké charakteristické rysy a zkušenosti lze považovat za společné všem cizincům a jak cizinec vnímá sám sebe a své postavení

6 základních rysů, charakteristik cizince:

1. Je tím, kdo *nikam nepatří* – není spojen s územím, stále zůstává hostem. Baumanův *poutník a tulák*.
2. Je tím, kdo *nemá žádnou minulost*- ztrácí vazbu s obdobím a událostmi před svým odchodem do cizí země. V nové zemi ztrácí příruční zásobu vědění. *Jenom ty způsoby života, jakým žili naši otcové a praotcové, se mohou stát skutečnou součástí našeho životního stylu. Hroby a vzpomínky nemohou být přestěhovány ani dobyty (Schulz). Tradice však často spoutává= proto cizinec jako někdo, kdo je paradoxně svobodnější. Cizinec je odjinud, zradil svou vlast, rodinu (pocity, přirovnat k rozvodu)*
3. Ten, kdo *nerozumí*-schopnost automatického porozumění sociálnímu světu. Každá společnost má své vlastní *instituce-způsoby, jak se věci dělají* . Žádná sociální situace v nové společnosti pro něj není samozřejmá, o každé musí přemýšlet. Mezi dvěma jazyky je vlastní cizince ticho.
4. Ten, kdo *je podřízený-vztah k odlišným lidem je nerozlučně spjat s přesvědčením o méněcennosti a z ní vyplývající podřízenosti tohoto druhého, status, starousedlíci*. Budování své identity a odporu k někomu dalšímu (Italové vs. Španělé apod.)
5. Ten, kdo se těší výhodám *objektivitu a svobody*- vidí věci, kterých si běžný člověk nevšimne, přestávají platit sexuální tabu
6. Provádí specifický druh *práce*. Cizinec vidí v práci skutečnou hodnotu. Generace jejich dětí se postupně od této nutnosti odpoutává. Status.

V současnosti převládají dvě základní polohy:

- ✚ první je založena na zdůraznění odlišností a vede k hierarchizování
- ✚ druhá sice uznává rovnost, ale vede ke zestejnění – vyžaduje se úplná asimilace

Nové pohledy volají po přístupu, který by uznával rovnost a přitom nepotlačoval různost.

Tam, kde společně žijí komunity různých tradic, náboženství a kultur neplatí jen jeden vzorec norem a hodnot.

Tradiční evropocentrický přístup již není udržitelný.

V každém případě uznat jejich právo na odlišnost, která v podstatě vypovídá i o odlišnosti nás samých.

Kontrolní otázky

Charakterizujte pojem globalizace.

Které jsou charakteristické znaky globalizované společnosti?

Uveďte zásadní faktory vedoucí ke globalizaci.

V čem se projevuje ambivalentnost globalizace?

Nalezněte ve svém sociálním světě aspekty globalizace.?

Souhrn

Globalizaci je nutné chápat v souvislostech s modernizací. Prvotní impulsy propojení světa vycházejí z hospodářských a ekonomických snah, ale také z přirozené lidské vlastnosti rozšiřovat svůj akční rádius. Globalizace je nutně spojena s technickými vynálezy v dopravě a komunikaci. Vynálezy posledních desetiletí významně spojily svět a činí jej stále „menším“. Pozitiva globalizace převládají nad jejími negativy. To je nutné si uvědomit zejména s odstraňováním bída v některých částech světa.

Literatura

FISHER, M. Kapitalistický realismus. Praha:Rybka Publishers, 2010.

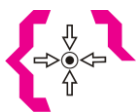
ISBN 978-80-87067-69-7.

MARTUCCELLI, D. Sociologie modernity. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-145-1.

MUCHA, I. Antropologický rozměr globalizace. Globalizace. Praha : Portál, 2003, stránky 115-130. ISBN 80-7178-748-5.

MUCHA, I. Texty ze sociologie. Pelhřimov: Nakladatelství 999, 2001. 223 s. ISBN 80-86391-04-3.

11 Masová společnost jako důsledek modernizace

Cíle

Na základě vysvětlení charakteristik masové společnosti umožnit studentům vhléd do problematiky současné moderní společnosti. Dále přispět k pochopení fungování masové kultury a masových médií.

Časová náročnost

4 hodiny

Pojmy k zapamatování

masová společnost, práh zmasovění, masová kultura, masová média, masový produkt, konzum, konformita, elita, masa

11.1 Vznik, vývoj, a charakteristiky masové společnosti

Masová společnost je specifická charakteristika rozvinutých, industriálních společností, která jejich existenci spojuje s existencí **masy** jako zvláštního, novodobého sociálního útvaru. Pojem masová společnost zavedl do sociologie Wiliam Kornhauser v r. 1960.

V zásadě existuje dvojitě pojetí masové společnosti: pojetí normativní s výraznými akcenty hodnotícími, a pojetí analytické, které se do značné míry snaží o hodnotovou neutrálnost a empirickou popisnost.

První pojetí má kořeny v romantické kritice kapitalismu a je spojeno s výrazně elitistickými postoji (např.. F. Nietzsche). V zásadě se dělí na tzv. aristokratické, v němž je zdůrazněno nebezpečí ohrožení elity masou (G. Le Bon, Ortega y Gasset aj.), a tzv. demokratickou až levicově liberální, které zdůrazňuje nebezpečí ohrožení masy elitou, jež může dovedně masou manipulovat a dokonce ji proti jejím vlastním zájmům zneužít (K. Mannheim). (Velký sociologický slovník 1996, s. 1200)

Masová společnost se postupně vytváří v průběhu industrializace. Lidé v tradičních společnostech žili podle místních zvyklostí. Sociální kontakt se řídili zažitými zvyklostmi a rituály. Svázanost s půdou, s místem, kde žili, umožňovala velmi sporadickou možnost poznávat jiné lidské skupiny, poznávat jiné zvyklosti.

S uvolněním politických poměrů v důsledku přeměny stavovské společnosti na společnost třídní, dochází k odchodu bývalých nevolníků do vznikajících center průmyslové výroby. Každé takové centrum se stávalo pověstným tavicím kotlíkem různých etnik, zvyklostí a očekávání. S průmyslovou dobou přichází disciplinovaná společnost. Různé kulturní identity, které se střetávají na malém prostoru, mohou být zdrojem konfliktu. To vyvolává potřebu disciplíny založené na indokrinaci. Což neznamená nic jiného než, že jsou zaváděny univerzalizované postupy při vzdělávání, pracovní místo v průmyslovém podniku vyžaduje na pracovníkovi maximálně se přizpůsobit, být konformní, nejen v práci, ale postupně i v čase mimo práci. Společnost, možná

přesněji společenské elity, tak provádějí soustavný a velmi efektivní dohled nad chováním a myšlením zaměstnanců. Příkladem takové disciplinace je taylorismus. Indokrinace je usnadněna velkou koncentrací lidí na malém prostoru, kteří si více či méně uvědomují, že patří k sobě, že přežít znamená být maximálně konformní. Tato konformita je samozřejmě procesem ambivalentním, kromě rizik přináší i ulehčení při řešení každodenních problémů.

Městský, průmyslový člověk je tak podřízen jasnému organizačnímu řádu. Čas je rozdělen na přesně vymezené periody, ve kterých se střídá práce, starost o rodinu a její bezpečí, spánek. Všichni stejně stávají, připravují stejná jídla, pracují v podnicích, kde je univerzální systém řízení. S rozvojem masové výroby začínají lidé masově používat stejné věci, po stejných věcech začínají toužit. Vzpomeneme-li si na Durkheimova sociální fakta, je jisté, že generace, rodičí se do tohoto systému si automaticky přivlastňují zásadní prvky společenského vědomí.

Kornhauser (in Velký sociologický slovník, s.200) charakterizuje masovou společnost těmito znaky:

1. industriální logika, která diferencuje lidi podle toho, co vyrábějí, nikoliv podle skupinové příslušnosti;
2. pád komunitních vazeb a dominance neosobních vztahů, depersonalizace;
3. nahrazení místních skupin organizačními systémy a masovými organizacemi;
4. vznik tzv. masové arény, která nahrazuje regionální společenství a umožňuje simultánní prezentaci téhož fenoménu zejm. prostřednictvím masových médií;
5. egalitarismus, kdy všichni jsou posuzováni stejně, totiž podle partikulárních kritérií.
6. numerická superiorita, kdy je téměř všechno převoditelné na číslo a kdy úspěch se vyjadřuje nikoliv hodnotově, ale kvantitativně
7. omezení zájmu o regionální procesy a problémy a obrát k tzv. světovým problémům prostřednictvím médií;
8. postupný vznik politické apatie a alienace;
9. mimořádná role masových médií;
10. vznik masové kultury.

11.2 Masová média

Masová média jsou vázána na technické prostředky. Pro naše vymezení masových médií se budeme držet zásady, že masovým médiem je prostředek, který dokáže v relativně krátké době oslovit široké masy recipientů. Pro jednoduché a snadno zapamatovatelné charakteristiky masových médií lze určit 5 prahů zmasovění komunikace prezentovaných technickými vynálezy:

1. Tiskařská rotačka (noviny).
2. Elektrický telegraf.
3. Rozhlas
4. Televizor.
5. Počítač.

Rysy masové komunikace dle J. B. Thompsona (Thompson, 2004, s. 28-31)

1. *Masová komunikace v sobě zahrnuje jisté technické a institucionální prostředky pro produkci a šíření obsahu.* Vývoj médií je založen na sérii technických inovací, jejichž využití je proces odehrávající se v rámci řady institucí a institucionálních sítí, které průběžně formují, jak média pracují.
2. *Komodifikace (zhodnocování) symbolických sdělení.* Ke zhodnocení symbolického sdělení může dojít dvěma hlavními způsoby. *Symbolické zhodnocení* je proces přisouzení symbolické hodnoty symbolickému sdělení. Je to hodnota, kterou objekty získali tím, že si jich jedinci nějakým způsobem a do nějaké míry považují. *Ekonomické zhodnocení* je procesem přisouzení ekonomické hodnoty symbolickému sdělení, čímž je umožněno směřování sdělení na trhu, sdělení se tedy stává komoditou.
3. *Masová komunikace zavádí strukturovaný předěl mezi produkcí symbolických sdělení a jejich příjmem.* Komodifikované symbolické sdělení „se vyrábí v jednom kontextu či souboru kontextů a je přenášeno k příjemcům umístěných ve vzdálených, odlišných a rozmanitých kontextech“ (Thompson, 2004, s. 29). Zároveň masová komunikace představuje jednosměrný tok sdělení a kontext produkce není současně kontextem recepce ani naopak. To vede k nedostatečné přímé a průběžné zpětné vazbě pro výrobce sdělení a zároveň k typické neurčitosti procesu produkce a vysílání. Na straně příjemce tento rys vede k jeho nerovnoměrnému postavení.
4. *Masová komunikace rozšiřuje dostupnost symbolických sdělení v čase a prostoru.* Symbolická sdělení jsou přijímána jedinci často i značně vzdálenými od výrobců sdělení ve smyslu prostorů i času.
5. *Masová komunikace zahrnuje obíhání symbolických sdělení ve veřejnosti.* Produkty masové komunikace jsou přístupné komukoli, kdo má příslušná technická zařízení, schopnosti či zdroje, k tomu, aby si je mohl opatřit. Tím, že symbolické sdělení je přístupno nespočetnému množství příjemců je obsah sdělení vnímán jako veřejný.

11.3 Masová kultura

Masová kultura je velmi významným historickým jevem, který reprezentuje kulturní typ vytvořený určitou epochou a je jedním z nástrojů nové sociální integrace. Již při formování masové kultury se začala objevovat kritická hodnocení. Masová kultura bývá často ztotožňována s kulturou nejnižší úrovně, vulgární kulturou.

Již v základu zde stojí problém s její nezaujatou definicí. Při naprosté volnosti můžeme vymezit masovou kulturu jako komplex velmi široce použitelných norem a vzorců chování. Zde však nastává situace, kdy jakýkoliv zvyk či obyčej, který je rozšířen mezi statisíci či miliony lidí, by se stal okamžitě součástí masové kultury. Francouzský sociolog G. Friedmann masovou kulturu definuje následovně: „*Kulturou mas rozumím souhrn kulturních konzumpčních statků, které jsou dány k dispozici publiku v nejširším slova smyslu ... za pomoci masové komunikace v rámci technické civilizace*“ (Kłoskowská, 1967, s. 74 -75).

11.3.1 Znaky masové kultury

A. Kłoskowská (1967) vymezuje masovou kulturu jako oblast intelektuálních, estetických, zábavních a rekreačních jevů lidského chování, které jsou zejména spjaté s působením tzv. prostředků masové komunikace, a tedy na obsahy těmito prostředky šířené. Tyto jevy patří do rámce symbolické kultury a převážně náleží do rámce kultury realizační. Toto vymezení plně vázané na prostředky masové

komunikace řada teoretiků masové kultury odmítá, avšak Kłoskowské to umožňuje plně odlišit masovou kulturu od jiných forem kultury. „*Díky masovým komunikačním prostředkům se nejúplněji realizují dvě základní kritéria, která masovou kulturu charakterizují: **kritérium kvantitativní a standardizační***“ (Kłoskowská, 1967, s. 69).

Při charakteristice masové kultury nám také pomáhá analýza vlastností kolektivu příjemců, tedy publika. **Publikum** bývá vymezováno jako volné seskupení charakterizované určitou pospolitostí zájmů, znalostí, potřeb a hodnot. Avšak čím větší je masa publika, tím se publikum stává více heterogenním a diferencovaným. Publikum masové kultury je většinou charakterizováno prostorovou atomizací. Publikum masové kultury je *publikum nepřímé*, vznikající působením shodných podnětů širokého dosahu, pomocí prostředků masové komunikace, nikoli tedy v důsledku fyzického sblížení, jako u *publika přímého*, které vzniká shromážděním jedinců na určitém místě v určitém čase, přijímající hromadně a společně tytéž obsahy, ovlivňované vzájemným stykem. Vznik nepřímého publika je podmíněn existencí **technických prostředků**. *Technické prostředky* umožňují také realizaci základních kritérií masové kultury, kdy standardizovaný obsah je doručen buď pomocí velkého kvanta výtisků u tiskovin, či díky rádiu, televizi, internetu velkému množství příjemců.

Způsob komunikace obsahů masové kultury nám zároveň vymezuje její další vlastnosti a to zformalizování a zvěčnění sdělovacích cest. Sdělování obsahů

Souhrn

Termín masová společnost je spojen s přechodem tradiční společnosti ke společnosti moderní. Masová společnost je podmíněna industrializací a postupnou univerzalizací způsobu života. Stejný časový rytmus, stejný způsob života, konzumace stejných produktů spolu s koncentrací práce vytváří masovou společnost. S masovou společností je spojen jedinečný druh kultury – masové kultury. Mění se forma komunikace. Koncentrace obyvatelstva a charakter masové společnosti si postupně vyžaduje nový typ informování, nový typ komunikace – masové komunikace.

Otázky

Lze použít Tönniesovo vymezení Gemeinschaft und Gesellschaft k charakteristice masové společnosti?

Přiřaďte k jednotlivým prahům zmasovění komunikace historické období.

Najděte si v knihovně knihu U. Eca Skeptikové a těšitelé a vysvětlete, jak se tato kniha vztahuje k masové kultuře.

Literatura

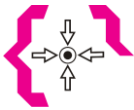
BYSTRICKÝ, J., MUCHA, I. *K filosofii médií*. Praha: 2007. 167 s.

ISBN 978-80-86391-23-6.

KŁOSKOWSKA, A. *Masová kultura*. Praha: Svoboda, 1967.

ECO, U. *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0472-3.

THOMPSON, J. B. *Média a modernita: Sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0652-6.

Cíle

Problematizovat rodinu jako sociální útvar, který plní řadu nezastupitelných funkcí vůči aktérům sociálního života, a to v průběhu celého jejich života.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

rodina, manželství, nukleární rodina, rozšířená rodina, monogamie, polygamie, citový individualismus, patrilinearita, matrilinearita, neolokalita, nukleární rodina

12 Rodina jako společenská instituce

12.1 Obecná východiska

Rodina je universální lidská instituce (způsob, jakým lidé v dané kultuře dělají určitou věc). Za instituci považujeme každý způsob jednání sloužící naplnění určité reální nebo fiktivní potřeb.

Rodina – malá primární společenská skupina, založená na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jednotlivcům i celé společnosti

- představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí

Funkce rodiny (v dějinném vývoji se řada funkcí rodiny měnila) v současnosti :

1) biologicko-reprodukční fce – zabezpečuje udržení života počítím a porozením nového člověka. Nejde jen o to přivést dítě na svět, ale zabezpečit mu potřebné podmínky života a jeho další vývoj.

2) Ekonomicko-zabezpečovací fce – v současné době je rodina spotřební jednotkou, zcela závislá na výrobní činnosti společnosti.

3) Emocionální fce – emocionální fce v rodině vázána na plně rozvinutého člověka, pro něhož citový vztah je trvalou bází jistoty a citovým zázemím pro všechny její členy.

4) Socializačně- výchovná fce –. Zabezpečuje společenskou kontinuitu. Spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, jeho výchovu, přijetí, porozumění, uspokojování jeho požadavků a potřeb, rozvoj jeho schopností. Jejím těžištěm je prosazování a ochrana dětských práv (úmluva o právech dítěte).

Příbuzenství – vztah mezi jedinci, jenž vzniká buďto sňatkem nebo pokrevními vazbami v otcovské či mateřské linii

Příbuzenství – systém sociálních pout založený na uznávání genealogických vztahů z legalizovaného manželství

- vztahy pokrevní – otec a syn

- afinitní – manžel a manželka

- spojení pokrevních a afinitních svazků umožňuje vznik příbuzenských rodin

- **Manželství** – sociálně akceptovaný a posvěcený sexuální svazek mezi dvěma dospělými jedinci sňatkem dvou partnerů se stávají příbuznými nejen oni sami, ale i jejich rodiče, sourozenci a další pokrevní příbuzní každého z nich

- rozlišujeme mezi rodinou a širším příbuzenstvím

podle E. Westermarcka – manželství je relativně trvalé soužití muže a ženy, které se neomezuje na soulož a udržuje se rovněž po narození dítěte

Nukleární rodina – skládá se z dospělých a jejich vlastních či adoptovaných dětí žijících ve stejné domácnosti. Pokud v jedné rodině žijí kromě obou rodičů a jejich dětí i další blízcí příbuzní jde o **rozšířenou** rodinu.

- Manželství v západním světě dnes spojeno s **monogamií** – přiznává označení manžel, manželka pouze jedné ženě a jednomu muži zároveň
- Primitivní společnosti – **skupinové manželství** (trvalé soužití skupiny mužů se skupinou žen)
- **Polyandrické manželství** – soužití jedné ženy se skupinou mužů, spojeno obvykle s matrilineárním děděním a příbuzenstvím
- **Polygamní manželství** – založeno na pohlavním styku jednoho muže s více ženami

- ✓ **Patrilineární způsob označování příbuznosti** – uznává příbuzné pouze v mužské linii
- ✓ **Matrilineární způsob** – za příbuzné uznává pouze osoby spojené ženskou linií
- v dnešní rodině tento způsob označování téměř zanikl
- ✓ **exogamie** – zákaz uzavírání manželství mezi členy rodiny – záleží na rozsahu skupiny, v níž exogamie platí (v různých společnostech různé)
- ✓ **Patrilokální rodina** – společensky přijaté instituce přikazují přestěhovat se do obydlí otce
- ✓ **Matrilokální rodina** - do obydlí matky

- ✚ **Matriarchální rodina** – řízena matkou rodu jako nejvyšší autoritou a mocí
- ✚ **Patriarchální rodina** – platí výlučná a neomezená moc otce
- ✚ **Egalitární rodina** – žena s mužem stejná práva (v rámci emancipace žen, rozšířená v současných vysoce industr. společnostech)

12.2 Vlastnosti rodiny a manželství v západní společnosti **převážně rodiny nukleární**

Na rodinu současné, západní společnosti, se ve všech oblastech jejího života rozšířily možnosti a tlaky volby. Beck tuto situaci charakterizuje takto: „Už není jasné, zda a kdy člověk uzavírá sňatek, zda s někým žije bez sňatku, zda počíná či vychovává dítě uvnitř rodiny nebo mimo ní, zda to činí s tím, s kým žije, nebo s tím, koho sám miluje, kdo ale žije s někým jiným, zda to vše zvládá před kariérou, po kariéře nebo během ní. A není také jasné, jak se to vše dá krátkodobě, dlouhodobě nebo přechodně sloučit s tlaky nebo ambicemi v oblasti hmotného zabezpečení, kariéry a povolání všech zúčastněných. Všechny takové projekty a dohody jsou principiálně vypověditelné a vzhledem k více či méně nerovným zátěžím, jež v sobě obsahují, závislé na legitimizaci.“

Do života rodiny vstupuje množství času věnovaného placené práci. Tento čas významně roste. Placená práce pohlcuje stále více času života (i vztah k ní se však proměňuje, stále více je vnímána jako plnohodnotná součást života jedinice, slouží k jeho identifikaci a seberozvoji). Rodiče krátí čas, který věnují dětem, velkou jeho část zabere rozvážení do kroužků různých zájmových aktivit. Udržet neformální a vřelé vztahy v rodině vyžaduje stále větší úsilí.

Rodina však stále zůstává, právě v takto rozpolceném světě, jakýmsi posledním útočištěm, místem bezpečí, načerpání nových sil. Spjata úzkými citovými vazbami, značné míře soukromí se soustřeďuje se na výchovu dětí.

Do vytváření vztahů se promítá i vzestup citového individualismu. Vytváření manželských vztahů na základě osobní volby (romantická láska, sexuální přitažlivost).

12.3 Problémy současné rodiny

Rodina v každé historické době se potýkala s problémy, které pramenily z dané historické doby, stupně vývoje společnosti, oblasti, ve které rodiny žily. Je nutné si uvědomit, že problémy současné rodiny jsou zase jen odrazem doby, ve které žijeme, ale také, že tato doba je zároveň dobou, která tyto problémy identifikuje a snaží se na jejich řešení najít účinné léky.

Výčet problémů, který může sloužit jako inspirace pro zamyšlení nejen nad rodinou, ale celou naší současností:

- Vysoká rozvodovost.
- Neúplné rodiny.
- Zvyšující se počty týraných a zanedbávaných dětí, počty maladaptovaných, kriminalita dětí a mládeže, agresivita apod.
- Adaptační proces ve velmi složitých a náročných společenských podmínkách.
- Alternativní formy organizace rodin se týkají způsobu rozdělování domácích povinností mezi jednotlivé členy a vztahů k širšímu sociálnímu prostředí (kontrast mezi tradiční rodinou – muž živitel, žena hospodyně a např. osamělá matka či otec)

Souhrn

Rodina je univerzální lidskou institucí. Tzn., že všechna lidská společenství rodinu ustanovují. Rodina je univerzální institucí, organizace rodiny je různorodá. Každé společenství si podle svých podmínek a tradic vytváří jedinečný typ rodiny. Rodina je klíčová pro úspěšnou socializaci člověka. Funkce, které plní činí z rodiny instituci nezastupitelnou.

Otázky

Jak je definována rodina?

Jak vzniká příbuzenství, a které typy příbuzenství znáte?

Jak je definováno manželství?

Jaké argumenty byste uvedli na obranu dnešní rodiny?

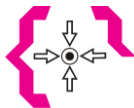
Literatura

Možný, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-05-9

Singly, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1

Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-8-7367-250-8

13 Kapitoly ze systematické sociologie – sociální útvary a skupiny

Cíle

Cílem této kapitoly je vymežit místo a úlohy sociálních útvarů a skupin ve společnosti. Seznámit s jejich rolí při orientaci člověka v sociálním světě

Pojmy

Systém, struktura systému, hierarchičnost, společnost, sociální agregáty, davy, sociální skupiny,

Časová náročnost

2 hodiny

13.1 Mechanistický vs. systémový přístup

V sociologii se s pojmem systém, systémový, systematický, setkáváme poměrně často, zejména v sociologii moderní. Ne vždy pojem systémovost chápeme správně. Většinou jej vysvětlujeme mechanisticky.

Mechanistický přístup – vysvětluje vztahy mezi jednotlivými jevy na základě kauzality, tedy na vztahu mezi příčinou a jejím následkem. Kauzalita má svoji definici blízko k axiomu (postulát, tvrzení; základní věta, která se přijímá a bez důkazu se považuje za pravdivou). Protože se jedná o jev, který nelze dokázat a který byl odvozen ze zkušenosti.

Systémový přístup nabízí nové způsoby řešení jevů a představuje tak nový způsob myšlení. Oproti mechanistickému přístupu, který preferuje analytický způsob myšlení a řešení problémů, systémový přístup se vyznačuje zřetelem k celku; všechny jevy a procesy jsou součástí větších celků a daný problém je nutné hodnotit komplexně. Systémový přístup přináší syntetický způsob myšlení. Syntetický přístup vysvětluje vlastnosti prvků na základě jejich funkcí a vazeb v systému. (Bureš, 2007)

Systém – synonymum uspořádanosti, organizovanosti nebo i složitosti. Cokoli složitého nebo organizovaného nemusí nutně znamenat systém.

Lampi, Judith (2000) uvádí pro příkladnost opozici „**systém – hromada**“. Systém = vzájemně propojené části fungující jako celek. Systém se změní, pokud odebereme nějakou z jeho částí a přidáme jiné. Kdyby byl systém rozdělen v půlce, nevznikly by dva malé systémy, ale systém, který pravděpodobně nebude fungovat. Chování systému závisí na celkové struktuře. Pokud je struktura změněna, je zároveň změněno i chování. Hromada představuje soubor částí – rozdělení na dvě části vzniknou dvě hromady. Části hromady nejsou propojené a mohou fungovat odděleně.

Bureš uvádí, že systémy jsou všude kolem nás a je možné je identifikovat ve všech jevech. Kde identifikovat systém a z jakého důvodu? Systémy jsou považovány za abstrakce, které si lidé vytvářejí v procesu poznání, a protože člověk není schopen zkoumat objektivní realitu v celé své složitosti, identifikuje systém. Systém lze identifikovat na každém objektu, a ve skutečnosti lze na každém objektu definovat obrovské množství systémů. Je proto nutné rozlišit objekt jako systém, tzn. nekonečně složitý systém, a systém definovaný na objektu – tedy zjednodušení vzniklé abstrahováním nebo opomenutím nepodstatných prvků a vazeb.

Struktura systému je tvořena prvky a vazbami. Pro analýzu systému je nutné určit, co je jeho prvkem. Prvek je část systému, která na potřebné úrovni tvoří nedělitelný celek, jehož strukturu nechceme nebo nemůžeme rozlišit. Při popisu systému nehraje roli určit nejmenší možný prvek, naopak žádoucí je určit základní prvek, který odpovídá cíli zkoumání. Při interpretaci malířského díla by bylo nežádoucí vyčlenit postavu, dále její hlavu a poté oko; na základě analýzy oka svatého Dominika nelze interpretovat obraz Růžencová slavnost Albrechta Dürera. Struktura systému neříká nic o vlastnostech prvků a vazeb systému, ani o vlastnostech, chování a funkcích celého systému. Struktura systému vyjadřuje pouze jeho strukturovanost, tj. uspořádání a vzájemné vztahy mezi prvky systému.

Funkce je definovaná jako vyjádření výstupů, které vedou k dosažení určitého cíle systému. Systém může vytvářet stejný výstup různým způsobem. Pokud systémový přístup upřednostňuje strukturu, označuje se jako strukturalismus. Přístupy, které zohledňují především funkci, jsou nazývány funkcionalistickými přístupy.

13.1.2 Rozdíly mezi systémy

Rozdíly mezi systémy diferencujeme na základě několika parametrů: systémy statické a dynamické, systémy deterministické a stochastické (náhodné), systémy uzavřené a otevřené a dále komplikované systémy.

Dynamické: dokáží se sami o sobě přizpůsobit různým podmínkám tím, že pro každou funkci vytvářejí optimální strukturu a pro každou strukturu optimální funkci, čímž vzniká možnost modifikací struktury a změn v hierarchii v čase a prostoru. Mohou být deterministické nebo stochastické.

Statické: se v čase a prostoru nemění. Nelze použít dynamický přístup na statické systémy a naopak.

Deterministický dynamický systém jde poměrně přesně popsat, zatímco u *stochastického* jsme odkázáni pouze na jeho statistické vlastnosti, protože v těchto systémech neexistuje jednoznačná a strohá závislost jednotlivých prvků. Procesy, které v těchto systémech probíhají, jsou pouze pravděpodobné. V deterministických jsou naopak jasně definovány vstupy a výstupy a je jasné, co je příčinou a co následkem.

Otevřené a uzavřené systémy. Otevřené jsou schopny reagovat na vnější podněty změnou své struktury nebo funkcí. Tendence pojmát systém jako uzavřený je typická spíše pro statický přístup než pro přístup dynamický, avšak v praktické rovině se řešení problému hledá v uzavření společnosti. (Prorok 2005)

13.1.3 Principy systémového myšlení

Strukturnost: Struktura je způsob uspořádání prvků, částí nebo složek do nějakého celku a jejich vzájemných vztahů. Do sítě vztahů dílčích prvků a vzájemných spojení lze strukturovat realitu. Prostřednictvím jednotlivých vazeb jsou jednotlivé prvky propojeny a tvoří celek. Každý celek je dále celkem pro své vlastní prvky. Podstatná je vzájemná závislost mezi prvky v systému. Platí, že čím více jsou na sobě jednotlivé prvky systému závislé, tím méně lze pochopit chování systému pouze na základě zkoumání jednotlivých prvků (Mildeová, 2003)

Hierarchičnost:

Dalším principem systémového přístupu je princip hierarchičnosti, tedy princip uspořádání nadřízenosti a podřízenosti. Nadsystém, systém, subsystém. Hierarchičnost může mít různou podobu -časoprostorový faktor. Např. z dlouhodobého hlediska je nepochybně důležitější pro stabilitu společnosti ekonomika a technologický subsystém než politika. Změny, které probíhají, mohou být kvalitativní nebo kvantitativní. (Prorok 2012) Každý systém se může obměňovat, upravovat nebo pozměňovat.

Celistvost:

Jednotlivé systémy představují relativně stabilní celek (Prorok, 2012: 148). Systém zůstává stabilní, pokud dokáže přizpůsobit a zároveň kontrolovat své prvky tak, aby byl schopen přiměřeně reagovat na vnější podněty.

Vzájemná závislost systému na prostředí:

Každý systém je relativně závislý na svém okolí a je schopen své okolí do jisté míry ovlivňovat.

Zpětnovazební smyčky:

Pátým principem je princip založený na zpětné vazbě. Z tohoto principu lze odvodit výraznou funkci systémového přístupu, kterým je nelineárnost. Mildeová (2003) uvádí, že většina systémů obsahuje zpětnou vazbu. Jednoduché vysvětlení. Jev A ovlivní jev B, který zpětně ovlivňuje jev A. Z logiky věci tedy vyplývá, že u zpětnovazebních procesů nemá smysl obvyklé hledání příčiny, či příčin nějakého jevu pouze jako událostí, které jevu předcházejí – tím dojdeme k důsledkům, které jsou chybné, neboť záleží pouze na jevu, od kterého začneme vysvětlování.

13.2 Sociální seskupení

- **Společnost** je jedním ze základních sociologických pojmů
- Označujeme jím skupinu lidí, kteří žijí na určitém území a
 - podléhají stejnému systému politické autority a moci
 - uvědomují si, že mají jinou identitu než ostatní skupiny žijící v jejich sousedství.

Společnost je nejobecnější vyjádření lidského společenství. Lidé se však sdružují do mnoha podob seskupení. Na vrcholu pomyslné pyramidy sdružování stojí *plurality*, nejnižše potom *sociální skupiny*.

Pro základní přehled uveďme stručný výčet pluralit (Reichel):

- sociální kategorie – sociální agregáty – davy – sociální agregáty
receptivní (publika) – komunity

13.2.1 Sociální skupiny

Sociální skupiny jsou jedno z tradičních sociologických témat. Skupiny jsou součástí naší žité skutečnosti, která nás obklopuje, do které aktivně vstupujeme. Náš život je dominantně životem skupinovým.

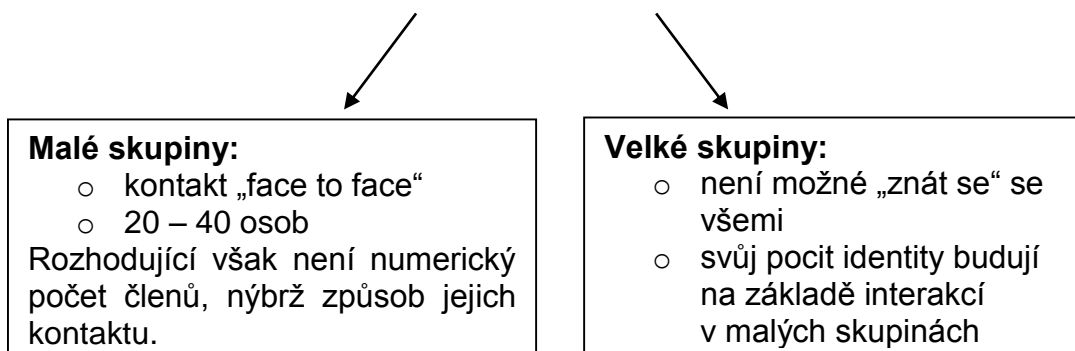
Reichel uvádí následující vymezení pojmu „sociální skupina“ takto:

Skupinu od ostatních seskupení definuje *opakovaná, systematická, stabilizovaná interakce mezi určitou množinou jednotlivců, jež z nich právě činí členy skupiny.*

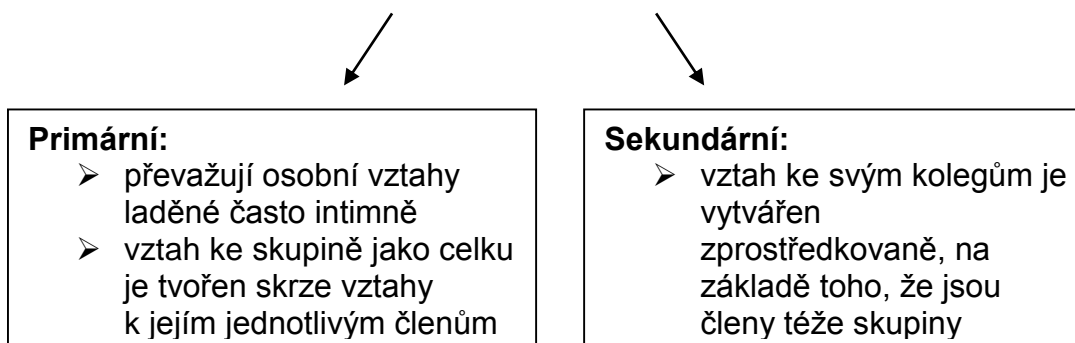
Sociální skupinu vymezuje následující desatero nejpodstatnějších, nejčastějších a nejdůvodnějších znaků: **1.** Interakce **2.** Komunikace **3.** Společné aktivity **4.** Sociální vztahy **5.** Společný cíl **6.** Vnitřní struktura **7.** Hodnoty a normy **8.** Kontrola a sankce **9.** Vědomí příslušnosti **10.** Vědomí odlišnosti

Sociologie studuje sociální život skupin a společností s ohledem na chování člověk jako sociálního tvora.

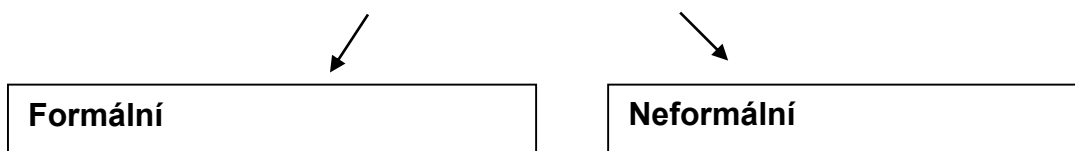
- **Sociální skupiny** vytvářejí sociálně významný zprostředkující článek mezi člověkem jako izolovaným individuem a společností.

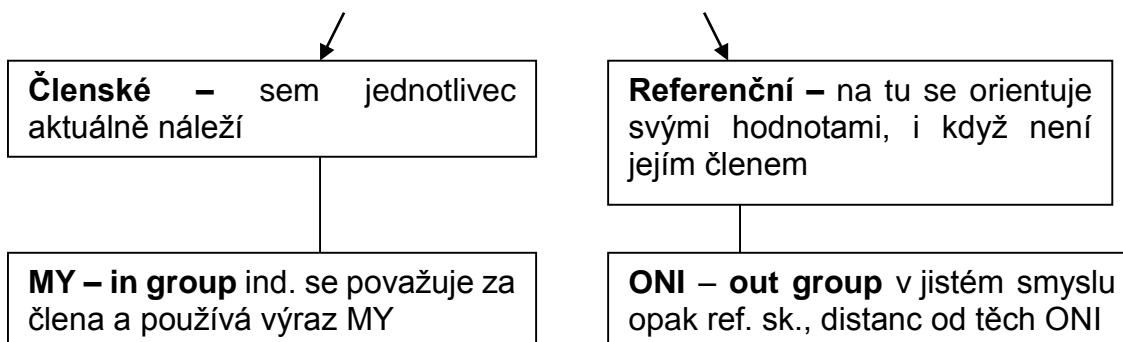
Podle povahy vazby mezi členy bývají skupiny děleny na

Podle stupně pozice jednotlivých členů

Podle způsobu spjatosti se skupinou

Protože skupiny jsou velice pestrou sociální skutečností, existují další třídící znaky skupin, např.:

- I. Podle **typu členství** (dobrovolné, s členstvím automatickým, s členstvím vynuceným, inkluzivní, ohraničené, exkluzivní).

- II. Podle **trvání skupiny** (dočasné, krátkodobé, trvalejší, stálé).
- III. Podle **zaměření** (výdělečné, zájmové, příbuzenské, přátelské, duchovní, solidární, lokální, svépomocné, nátlakové).
- IV. **Prostorové rozptýlení skupin** (rozptýlené, shromážděné trvale, scházející se, průběžně a opakovaně se měnící).
- V. Podle **členské příslušnosti** (vlastní, vnitřní)

Souhrn

Pro orientaci v jakémkoli vědním oboru, tedy i v sociologii, je důležité pochopit přístupy ke koumání. Mechanistický a systémový přístup tvoří jeho základ. Dalším důležitým faktorem poznání je schopnost strukturovat jevy. Struktura se skládá z prvků, které tvoří vzájemné vazby. Tyto vědomosti lze uplatnit při identifikaci různých lidských kolektivit. Podstatnými lidskými kolektivitami jsou sociální skupiny, které členíme podle stanovených kritérií do vcelku přehledného a pochopitelného systému.

Otázky

Jak chápete srovnání systém – hromada?

Vysvětlete pojem strukturní funkcionalismus.

Jaké skupinové charakteristiky lze přiřadit sociální skupině rodina?

Literatura

LUHMANN, N. *Sociální systémy*. Praha: CDK, 2006. ISBN 80-7325-100-0

REICHEL, J. *Kapitoly systematické sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-80-7